

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Методичні рекомендації
для підготовки семінарсько-практичних занять з дисципліни
«Психологія»

для здобувачів вищої освіти (першого бакалаврського рівня) спеціальності 192
Будівництво та цивільна інженерія (денної та заочної форми навчання)

Херсон - 2020

УДК 378. 147:37 0153

Психологія. Методичні рекомендації для підготовки семінарсько-практичних занять для здобувачів вищої освіти (першого бакалаврського рівня) спеціальності 192 Будівництво та цивільна інженерія (денної та заочної форм навчання). – Херсон. 2020. – 77 с. (протокол № 16 від 21.04.2020 р.)

Укладачі: Виноградова Т.І. - старший викладач кафедри загальноєкономічної підготовки

Рецензенти:

Великий В.М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальних та професійних дисциплін Херсонського факультету Одеського університету внутрішніх справ

«Методичні рекомендації» розроблені з наміром надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти при вивченні предмету «Психологія». Передбачається, що робота майбутніх фахівців з «Методичними рекомендаціями» буде гармонійно поєднуватись з самоосвітою, активною навчально – пізнавальною діяльністю на лекційних та семінарсько – практичних заняттях, виконанням творчих завдань і самостійною роботою в позанавчальний час.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Розділ I. Вступ до психології.....	6
Тема 1. Психологія як наука.....	6
Тема 2. Методи психології.....	8
Тема 3. Розвиток психіки і свідомості.....	12
Розділ II. Пізнавальна сфера особистості.....	16
Тема 4. Увага.....	16
Тема 5. Відчуття.....	29
Тема 6. Сприйняття.....	22
Тема 7. Пам'ять	26
Тема 8. Мислення.....	29
Тема 9. Уява.....	33
Розділ III. Індивідуально-типологічні особливості особистості.....	36
Тема 10. Темперамент.....	36
Тема 11. Характер.....	39
Тема 12. Здібності.....	44
Розділ IV. Емоційно-вольова сфера особистості.....	49
Тема 13. Емоції та почуття.....	49
Тема 14. Воля.....	52
Розділ V. Особистість у діяльності і спілкуванні.....	56
Тема 15. Особистість.....	56
Тема 16. Психологічні основи діяльності людини.....	60
Тема 17. Спілкування.....	64
Тема 18. Психологія соціальних спільнот.....	68
Тема 19. Основи конфліктології.....	71
Ключ до тестового контролю.....	75
Рекомендовані джерела інформації.....	75
Джерела для поглибленого вивчення дисципліни.....	76

ПЕРЕДМОВА

Особливе місце у вивченні психології займають семінарські заняття. При цьому залежно від змісту матеріалу, що вивчається, і цільової установки пропонуються самі різні форми проведення занять: бесіди, дискусії, тестування, ділові, дидактичні і ситуаційно-ролеві ігри; дидактичні тренінги; ігри-семінари, тощо. Крім того, у зміст деяких семінарських занять включені творчі завдання.

Мета психології як навчальної дисципліни полягає у вивченні загальних закономірностей, механізмів становлення та розвитку психічних пізнавальних процесів, властивостей, станів та утворень.

Завданням дисципліни «Психологія» є формування системи теоретико-методологічних знань і уявлення про проблеми психологічної науки і практики, пізнання структурних елементів психіки - психічних пізнавальних процесів, властивостей, станів і утворень на рівні відтворення і тлумачення для практичного застосування та втілення в процесі фахової діяльності майбутнього фахівця.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен **знати:**

- психологічну характеристику психічних пізнавальних процесів, властивостей, станів та утворень;
- основні закономірності функціонування психічних пізнавальних процесів;
- закономірності формування і розвитку особистості;
- фактори формування особистості;
- концепції особистості;
- психологічні концепції теорії діяльності та її основні компоненти;

уміти:

- застосовувати категоріальний апарат психології в системі професійного навчання і практичної діяльності;
- враховувати основні психічні, соціально-психологічні та психофізіологічні прояви особистості;
- сприймати науково обґрунтовану психологічну інтерпретацію структурних елементів психіки особистості;
- усвідомлювати власну психічну сферу;
- аналізувати різноманітні види діяльності;
- пізнавати рівень розвитку психічних пізнавальних процесів у особистості.

Значною мірою реалізація поставлених завдань визначається самостійною роботою студента з навчальної дисципліни. Успішність самостійного навчання багато в чому залежить і від ступеня попереднього оволодіння студентами методикою роботи над навчальними матеріалами. Особливої актуальності це завдання набуває в сучасних умовах, коли об'єм необхідних знань для фахівця різко та швидко збільшується, і коли неможливо робити головну ставку на засвоєння необхідної суми фактів.

Будучи важливою складовою частиною навчального процесу та основним засобом оволодіння навчальним матеріалом, самостійна робота студентів здійснюється у час, вільний від навчальних занять.

Вона проводиться з метою:

- засвоєння навчального матеріалу, який передбачений навчальною програмою;
- закріплення та поглиблення знань, умінь та навичок, одержаних на всіх видах навчальних занять;
- виконання завдань, підготовки до подальших занять, заліку;
- формування культури розумової праці, самостійності та ініціативи у пошуку та набутті нових знань.

Зміст самостійної роботи студента над конкретним модулем, визначається тематичним планом вивчення модулю, завданнями та рекомендаціями викладача. Методичне керівництво та створення необхідних умов забезпечується та контролюється викладачем кафедри.

Самостійна робота слухачів може мати місце при проведенні усіх видів навчальних занять і відбуватись у навчальних аудиторіях, спеціалізованих та комп'ютерних класах, бібліотеці тощо.

Основні напрямки та зміст самостійної роботи слухачів по модулю визначаються лекційним курсом.

Вході самонавчання студентів, як правило, можна рекомендувати виконання наступних видів робіт:

- самостійно вивчення матеріалів навчання за конспектами і рекомендованою літературою;
- поглиблення знань з окремих розділів, тем чи питань програми;
- виконання пропонованих до тем завдань;
- підготовка рефератів до різного виду занять.

Організуючи самостійну роботу необхідно звертати увагу на: раціональне використання часу під час самостійної роботи; на творче відношення до пошуку резервів часу; на її контроль; необхідність консультацій; відповідність об'єму завдань часу, який відводиться на їх вивчення; її удосконалення.

Таким чином, самостійна робота усіх учасників навчального процесу навчального закладу є необхідною передумовою успішного оволодіння програмним матеріалом.

Результати самостійної роботи студентів будуть залежати і від деяких їх особистих якостей. До них можна віднести: розвинуту пам'ять; уміння працювати з першоджерелами, вести спостереження та записи; уміння зосереджено та уважно працювати; наполегливість в подоланні труднощів; уміння контролювати себе.

Даний посібник покликаний допомогти студентам, які вивчають психологію готуватись до семінарських занять, планувати свою самостійну роботу з дисципліни.

Зміст та обсяг тематики семінарських занять визначається робочими програмами дисципліни конкретних спеціальностей аграрного університету.

РОЗДІЛ I. ВСТУП ДО ПСИХОЛОГІЇ

Тема 1. Психологія як наука

План

1. Предмет і завдання психології. Психологічні закони та категорії.
2. Етапи історичного розвитку психології.
3. Теорії (напрямки) сучасної психології.
4. Місце психології в системі інших наук.
5. Структура сучасної психології.

Запитання для самоконтролю

1. Що є предметом психології? Які основні групи психологічних явищ вивчає психологія?
2. Які головні завдання розв'язує сучасна психологія?
3. Коли і на якій підставі психологія стала самостійною наукою?
4. Назвіть особливості становлення психології як самостійної науки.
5. З'ясуйте місце психології в системі наук.
6. Які галузі психологічної науки найбільше пов'язані з Вашою майбутньою професією?
7. Що є спільним у поглядах представників гуманістичної психології і діяльнісного підходу?
8. У чому полягає відмінність між біхевіоризмом та гештальтпсихологією?
9. У чому суть концепції психоаналізу?

Завдання та проблемні ситуації

1. Чим принципово відрізняються підхід до вивчення і пояснення психічних явищ представників біхевіоризму, психоаналізу, гештальтпсихології, когнітивної та гуманістичної психології?
2. Викладіть власне бачення предмету психології.
3. Є думка, що поява нового напрямку чи школи в психології багато в чому є відповіддю на недосконалість попереднього. Обґрунтуйте це. Наведіть приклади.
4. Що дає психологу й педагогу-досліднику керівництво принципами детермінізму, єдності й діяльності, розвитку? До чого може призвести нехтування кожним із названих принципів?

Творче індивідуальне завдання

ІНСТРУКЦІЯ

Продовжити початок даного тексту в будь-якому жанрі з використанням ілюстрацій, кросвордів, загадок, віршів, шарад тощо, вводячи в текст основні категорії і поняття психології у метафоричній формі, розкриваючи їхній зміст образно, у дії, висловлюваннях, процесі міркувань тощо. Можна використовувати такі поняття: індивід, індивідуальність, особистість; характер, властивості характеру, акцентуації характеру; темперамент; рівень домагань, самооцінка; здібності: задатки, обдарованість, талант, геній; потреби: фізіологічні і соціальні; психологічний захист; емоції, почуття; афект, стрес, дистрес; психотерапія (різні напрямки і прізвиська

послідовників); самоаналіз, самоспостереження; несвідоме; інстинкти; вольова регуляція поведінки; фрустрація; фобія; адаптація; аутотренінг тощо.

ТЕКСТ:

«Жив-був цар. І було в нього три сини. Старший був вченим, середній - бізнесменом, а молодший - хотів пізнати себе. І тоді цар наказав няньці покласти йому в рюкзак допитливість і терпіння, спостережливість і чесність, вміння слухати, безстрашність і банку кільки в томатному соусі. Зі сльозами на очах простився з улюбленим молодшим сином і відправив його на пошуки щастя і самореалізації в країну Психологія. Довго йшов Іван...».

Тематика рефератів та доповідей

1. Наукове та життєве розуміння психологічних явищ.
2. Порівняйте поняття «дух», «душа», «психіка».
3. Чи можна пов'язати психічну та віртуальну діяльність?

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Психіка-це:

- а) прояв безсмертної душі;
- б) здатність відчувати;
- в) властивість матерії відображати навколишній світ;
- г) функціонування нервової системи.

2. Ідею, що душа і тіло взаємопов'язані, запропонував:

- а) Демокрит;
- б) Декарт;
- в) Платон;
- г) Аристотель.

3. Думку, що психіка людини зумовлена її несвідомим, відстоював:

- а) Вертгеймер;
- б) Фрейд;
- в) Уотсон;
- г) Олпорт.

4. Напрямок психології, який пропонує програму вивчення психіки з точки зору цілісних структур – це:

- а) біхевіоризм;
- б) психоаналіз;
- в) гештальтпсихологія;
- г) когнітивна психологія.

5. Принцип детермінізму означає:

- а) здатність психіки відображати навколишній світ;
- б) причинну зумовленість психічних явищ;
- в) що психіка утворює внутрішній план діяльності;
- г) що психіка змінюється під впливом власної діяльності людини.

6. Медична психологія поділяється на такі галузі:

- а) нейропсихологію;
- б) психофармакологію;

- в) психотерапію;
- г) психогігієну
- д) психопрофілактику.

7. У вивченні психічних явищ психологія стикається з іншими науками, а саме:

- а) медициною;
- б) з опором матеріалів;
- в) із кібернетикою;
- г) з біофізикою;
- д) з технологією металів.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 2. Методи психології

План

1. Основні принципи психології. Системність у дослідженні людської психіки.

2. Етапи психологічного дослідження Вимоги до організації і проведення психологічних досліджень .

3. Класифікація методів психології.

3.1.Організаційні методи.

3.2.Емпіричні методи.

3.3.Кількісні і якісні методи оброблення даних

3.4.Інтерпретаційні методи.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке метод наукового дослідження? Які методи належать до групи головних та додаткових?

2. Розкрийте зміст та логіку психологічного експерименту.

3. Охарактеризуйте дослідницьку цінність та об'єктивність тестових методик.

4. Сформулюйте вимоги до побудови тестів.

5. Якими є вимоги до застосування методу спостереження?

6. Чим відрізняються методи бесіди, анкетування, інтерв'ю та ін.?

7. Чи завжди результати тестів інтелекту є об'єктивними ?

8. Які б ви застосували методи, досліджуючи особистість?

9. Що для з'ясування сутності психологічних явищ дає кількісний та якісний аналіз результатів дослідження?

10. У чому відмінність між спостереженням і експериментом?

11. Чому метод тестів не став основним у психологічних дослідженнях ?

12. Чи завжди застосування методів дослідження повинно ґрунтуватися на певних принципах?

13. У чому полягає об'єктивність тлумачення результатів, отриманих внаслідок застосування тестів?

14. Сформулюйте головні вимоги до проведення методу бесіди та анкетування, яких необхідно дотримуватися, щоб забезпечити об'єктивність та надійність результатів психології.

15. Поясніть, чим відрізняється спостереження у повсякденному житті від спостереження як методу психології?

Завдання та проблемні ситуації

1. Вкажіть, чи був у Вас досвід роботи з тестами. На підставі знань та власних вражень проаналізуйте, наскільки даний метод адекватно досліджує психологічні особливості.

2. На підставі чого можна судити, сумує чи радіє людина, якщо вона нічого не говорить про свій настрій? Який метод психології допоможе з'ясувати це питання?

3. Людину поміщають в ізольовану кабінку в спеціальному шоломі, де закріплюються прилади, за допомогою яких досліджуються біоструми мозку.

4. Усі показники фіксуються точною апаратурою. Назвіть метод дослідження.

5. У віці шести з половиною років Н. Сана добре розв'язує задачу, де треба порівняти два предмети, назвати як «однакове»(спільне), так і «різне». При цьому, виявляючи певну здатність спостерігати за власними мисленнєвими операціями, Сана робить цікаве зауваження: «Мама, а різне мені легше побачити, ніж однакове. Це я давно вмю. А знаходити однакове цікаво: воно однакове, але не зовсім». Який метод психології застосований у наведеному прикладі?

Творче індивідуальне завдання

1. Із власного досвіду наведіть та опишіть 2 ситуації спостереження, в яких ви виступали спостерігачем. Визначте предмет спостереження (людина, ситуація взаємодії, конфлікт тощо). Розкрийте сутність предмета, зовнішні умови ситуації, опишіть психологічні ознаки предмета спостереження.

Тематика рефератів та доповідей

1. Співвідношення методів спостереження та самоспостереження в психології.
2. Зміст, процедура та аналіз результатів опитування.
3. Тести, їх різновиди, конкретні сфери застосування.
4. Визначте суть понять «методологія», «метод», «методика» і взаємозв'язки між ними.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Валідність - це:

- а) чутливість методики;
- б) уміння працювати з респондентом;
- в) достовірність психологічної інформації;
- г) здатність методики вимірювати необхідні властивості об'єктів.

2. Спостереження - це:

- а) емпіричний метод;
- б) комплексний метод;
- в) генетичний метод;
- г) психодіагностичний метод.

3. Основні етапи науково – практичних психологічних досліджень:

- а) визначення проблеми;
- б) формування гіпотези;
- в) розроблення методики;
- г) проведення дослідження;
- д) формування висновків і пропозицій.

4. Експеримент - це:

- а) збір психологічних фактів;
- б) емпіричний метод; ;

- в) спостереження й обробка даних;
- г) фіксація проявів психіки.

5. У якому з описів правильно характеризується метод природного експерименту?

- а) експериментатор не втручається в поведінку респондента, але необхідну інформацію про його психіку одержує за допомогою апаратури;
- б) експериментатор втручається в поведінку респондента, використовує апаратуру, викликає бажані прояви психіки респондента;
- в) дослідник активно втручається в поведінку респондента, викликає бажані прояви його психічної діяльності;
- г) проводиться в звичайних умовах навчання та виховання, експериментатор не втручається в поведінку респондента.

6. Референтометрія дозволяє з'ясувати:

- а) міжособистісні відносини в групі;
- б) мотиви міжособистісного вибору;
- в) рівень розвитку групи;
- г) особливості поведінки людини в групі.

7. Бесіда-це:

- а) вільний діалог між дослідником і респондентом;
- б) безпосередня цілеспрямована розмова дослідника з респондентом;
- в) випадкова взаємодія людей;
- г) приватна розмова.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.

9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 3. Розвиток психіки і свідомості

План

1. Розвиток механізмів психіки.
2. Розвиток психіки у філогенезі (стадія елементарної сенсорної психіки, стадія перцептивної психіки, стадія інтелекту).
3. Виникнення і розвиток людської свідомості.
4. Мозок, його будова і функції.
5. Психіка, сигнальні системи, поведінка людини.
6. Свідомість та її структура. Самосвідомість , самооцінка.

Запитання для самоконтролю

1. Які форми вияву психіки спільні для людей і тварин?
2. Чи можна закономірності психіки, що виявлені у тварин, переносити на людину?
3. Як зрозуміти вислів: «Кожна психічна функція має динамічну локалізацію в мозку людини» ?
4. Чому і як виникла свідомість?
5. Порівняйте зміст понять «надсвідоме» і «підсвідоме».
6. Як пов'язані між собою чотири характеристики свідомості?
7. Оскільки психіку безпосередньо спостерігати не можна, чи є підстави для твердження, що її можна пізнати?
8. Що таке психіка і чим вона характеризується?
9. Яка особлива роль лобних часток мозку?
10. Функціональна асиметрія мозку. Роль лівої та правої півкуль.

Завдання та проблемні ситуації

1. У багатьох річках живе найпростіша за своєю будовою тварина – губка. Її можна припікати розпеченим залізом, пропускати через її тіло електричний

струм, проте вона ніяк не реагує на ці показники. Поясніть, чому так відбувається?

2. Вкажіть, прояв свідомого чи несвідомого спостерігається у наступних прикладах та обґрунтуйте вибір:

а) Людина швидко та вірно множить багатозначні числа, проте не пам'ятає правила їх множення;

б) Багато студентів, відповідаючи анонімно на запитання про їхні мотиви вступу до економічного університету, написали що на сьогоднішній день цей ВНЗ є дуже престижним і закінчення його дасть можливість у майбутньому матеріального забезпечення.

в) Сім'я зробила перестановку в спальні, забрали журнальний столик від ліжка. Але ще протягом 4 - 6 місяців жінка, що спала біля цього столика намагалася класти на нього книжку, яка падала вниз.

г) Напередодні підписання угоди, керівництво фірми зібрало всю необхідну інформацію про іншу сторону, проаналізувало всі можливі та неможливі варіанти розгортання ситуації

д) Під час сеансу гіпнозу респонденту, що був у гіпнотичному стані, було запропоновано вкрасти гаманець у товариша. Респондент не зміг виконати цього завдання гіпнотизера. А от інші накази – вмитися, взяти книжку тощо - респондент виконав.

3. Четверо юнаків з різних країн Європи протягом одного року були спостерігачами в одній з африканських країн. Між ними були тісні дружні стосунки. У одного з них закінчився строк виконання службових обов'язків, і він мав їхати додому. Інші хотіли провести його до аеропорту. Але один з них, С., сказав, що не може поїхати, наче його щось утримує і говорить: «не треба їхати». Хоча йому дуже хотілось провести друга, С. не поїхав. На машину його товаришів був зроблений напад, усі загинули. Проаналізуйте, що вплинуло на рішення С.? Про що свідчать подібні явища? Що вони дають для розуміння сутності психіки?

4. Павук, який знаходиться в банці разом із мухою, не «впізнає» її, навіть якщо є дуже голодним. Тоді як у звичних умовах спеціально ловить мух у павутину та з'їдає їх. Поясніть поведінку павука.

5. За правилами поведінки учнів у школі вони мають працювати доти, доки вчитель скаже: «Урок закінчено. Можна йти», навіть якщо дзвоник продзвенів раніше. Проте дуже часто дзвоник наприкінці уроку відразу спричиняє у школярів рухове збудження, і вони припиняють роботу, намагаючись вийти з класу. Який фізіологічний механізм лежить в основі описаного психічного явища?

Творче індивідуальне завдання

1. Заповніть наступну схему прикладами з власного досвіду:

Рівні психіки, психічні прояви та поведінкові акти

Несвідомий	
Підсвідомий	
Свідомий	

Тематика рефератів та доповідей

1. Роль кори головного мозку та підкоркових структур в управлінні психічними процесами і станами людини.
2. Мозкова локалізація психічних функцій – за і проти.
3. Несвідоме, мінливі стани свідомості (медитація, гіпноз) та вплив психотропних засобів.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Відображення - це:

- а) реагування своєрідними рухами;
- б) реагування на біологічно значущі чинники;
- в) реагування на нейтральні чинники;
- г) здатність реагувати на різноманітні впливи.

2. Психічне відображення-це:

- а) подразливість;
- б) тропізми;
- в) чутливість;
- г) збудження й гальмування.

3. Стадія перцептивної психіки - це:

- а) відображення окремих властивостей зовнішніх впливів;
- б) відображення складних відносин між окремими предметами;
- в) відображення найменших змін у довкіллі;
- г) відображення комплексу подразників.

4. Інстинкти тварин - це:

- а) пристосування до умов існування, що виробляється в процесі індивідуального життя;
- б) видова форма поведінки, що передається через генетичний код;

- в) індивідуально набута форма поведінки, що ґрунтується на діяльності мислення;
- г) форма поведінки, що містить спадковий і природжений компонент.

5. Функціональна асиметрія головного мозку - це:

- а) аналітична діяльність головного мозку;
- б) розподіл півкуль головного мозку за обсягом;
- в) розподіл функцій між півкулями головного мозку;
- г) синтетична діяльність головного мозку.

6 Свідомість людини є продуктом:

- а) біологічної еволюції;
- б) соціальної еволюції;
- в) праці та історичного розвитку людини;
- г) біологічного й соціально-історичного розвитку.

7. Свідомість - це:

- а) стан, який контролюється людиною;
- б) вища, інтегруюча форма психічного відображення;
- в) здатність людини сприймати зміни в середовищі й реагувати на них;
- г) психічна діяльність.

8. Несвідоме - це:

- а) фізіологічний стан;
- б) активна діяльність головного мозку;
- в) особливий психічний стан;
- г) психічні процеси, не представлені в свідомості людини.

9. Ментальність - це:

- а) особливий стан свідомості;
- б) індивідуальна свідомість;
- в) сформована здатність сприймати і змінювати навколишній світ;
- г) притаманний даній нації варіант світосприймання, поведінки.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.

6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнєцов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

РОЗДІЛ 2. ПІЗНАВАЛЬНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

Тема 4. Увага

План

1. Поняття про увагу. Фізіологічні механізми уваги.
2. Класифікація й види уваги.
3. Властивості уваги.
4. Неуважність та її причини.

Запитання для самоконтролю

1. У чому виявляється увага?
2. Дайте характеристику мимовільної, довільної та післядовільної уваги.
3. Які фактори сприяють збільшенню стійкості та концентрації уваги?
4. Чи залежить коливання уваги від характеру діяльності людини?
5. Як боротися з розсіюванням уваги?
6. Які фактори впливають на обсяг уваги?
7. Чи можлива психічна активність без уваги?
8. Яким є механізм відволікання та розосередженості уваги?
9. Як пов'язані між собою увага і діяльність людини?
10. Що є джерелом уваги особистості в її діяльності?

Завдання та проблемні ситуації

1. Ньютон мав звичку варити яйця на спиртівці за робочим столом, щоб зайвий раз не відволікатися від роботи. Одного разу в момент напруженої

розумової праці замість яйця він кинув у каструлю свій годинник. Як можна пояснити цей факт?

2. Яку людину можна назвати більш уважною:

-ту, яка займаючись справами, перебуває в стані глибокої зосередженості й не помічає нічого навколо;

-ту, яка за коротку мить здатна помітити всі деталі ситуації і не випускати з поля зору жодної дрібниці;

-ту, яка незалежно від того, що вона робить, здатна бачити й чути все, що так або інакше стосується її діяльності?

3. Синоптики, передаючи по рації повідомлення про погоду, іноді включають у ряд знаків і цифр фрази, які не стосуються того, що повідомляється, на кшталт такої: «Хитра лисиця перестрибнула через ліниву собаку». Це – не шифр. Призначення цієї смішної фрази полягає в тому, щоб збадьорити радиста, який тривалий час знаходиться на вахті, викликати в нього посмішку. Поясніть з погляду психології необхідність застосування такого засобу та ефект, якій він викликає.

4. Діяльність актора складна. Поряд із основним завданням він виконує і додаткові. Актор не тільки спрямовує увагу на роль, виконання сценічних завдань, а й на партнера та на суфлера. Розвиток яких властивостей уваги допомагає акторові успішно виконувати свою роботу?

5. Протягом однієї хвилини дитина має побачити довкола себе якомога більше предметів певного кольору. Минає хвилина, лунає сигнал, і пошуки припиняються. Ведучий дізнається, хто нарахував більше предметів, пропонує йому вголос перерахувати побачене. Те, що він не побачив, доповнюють інші учасники гри. Переможцем вважається той, хто встиг побачити найбільше предметів і запам'ятати їх. Яка властивість уваги проявляється у грі? За якими ознаками можна це встановити?

Тематика рефератів та доповідей

1. Неуважність і її причини.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Увага-це:

- а) зосередженість і спрямованість свідомості на певних об'єктах;
- б) вибіркоче сприймання предметів і явищ дійсності;
- в) тимчасовий функціональний рівень психіки;
- г) необхідна умова психічної діяльності людини.

2. Домінанта - це:

- а) загальмовані слабкіші збудження, що виникають у корі головного мозку;

- б) динамічна характеристика всіх пізнавальних процесів;
- в) панівна ділянка, яка притягує до себе хвилі збудження;
- г) збудження, яке виникає в корі великих півкуль.

3. Цілеспрямована увага, що не вимагає вольових зусиль — це:

- а) мимовільна;
- б) довільна;
- в) післядовільна.

4. Тривала зосередженість уваги - це:

- а) стійкість уваги;
- б) розподіл уваги;
- в) переключення;
- г) уважність.

5. Переключення уваги - це:

- а) неспроможність людини тривалий час спрямовувати увагу на певний об'єкт;
- б) свідомий перехід уваги з об'єкта на об'єкт;
- в) мимовільний перехід свідомості з об'єкта на об'єкт;
- г) зосередженість на кількох конкретних об'єктах.

6. Особливостями післядовільної уваги - є:

- а) швидкість виникнення;
- б) малоусвідомленість;
- в) економність;
- г) розосередженість.

7. Інтелектуальна увага - це:

- а) сенсорна увага;
- б) рухова увага;
- в) довільна увага;
- г) внутрішня увага.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.

6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнєцов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 5. Відчуття

План

1. Поняття про відчуття. Аналізаторне вчення І.П.Павлова про відчуття.
2. Класифікація й види відчуттів.
3. Загальні закономірності відчуттів (адаптація, взаємодія, сенсibilізація, компенсація, синестезія, контраст).
4. Чутливість і її виміри.
5. Властивості відчуттів (якість, інтенсивність, тривалість, локалізація).

Запитання для самоконтролю

1. Чому психічний процес «відчуття» належить до чуттєвого пізнання?
2. За якими принципами відчуття поділяють на різновиди?
3. Які головні властивості відчуттів?
4. Який подразник називається адекватним?
5. Чому відчуття є генетично первинною формою відображення дійсності?
6. У чому полягає спільне та відмінне між сприйманням і відчуттям?
7. Чому сприймання не можна звести до простої суми відчуттів?
8. З'ясуйте в чому відмінність між явищами адаптації і сенсibilізації.
9. Як проявляються компенсаторні можливості людської психіки?

10. Від чого залежить різниця абсолютних порогів чутливості у людей?
11. У чому і як можуть виявлятися індивідуальні можливості у відчуттях людей?

Завдання та проблемні ситуації

1. Чим можна пояснити в кожному конкретному випадку скарги на такі розлади зорових відчуттів: «Погано бачу предмети при яскравому освітленні», «При переході з вулиці в погано освітлену кімнату впродовж тривалого часу нічого не бачу», «Не можу читати: всі літери та рядки в книзі розпливаються»?

2. Деякі люди отримують задоволення від уживання гострих спецій (хрону, гірчиці тощо), які, очевидно, впливають на больові подразники. Чи виникає відчуття задоволення при нижньому абсолютному порозі чутливості? Чи виникає воно при верхньому абсолютному порозі чутливості?

3. Під час дослідження звуковисотного слуху виявлено, що чутливість до малих висотних різниць у піаністів і скрипалів неоднакова. У кого чутливість вища? Чим пояснюється ця відмінність у рівні звуковисотної чутливості?

4. Поясніть, про які властивості відчуттів йдеться в наведених нижче прикладах:

- Бабуся просить Олю допомогти їй знайти окуляри, а вони в неї на носі;
- Довгі товарні потяги, пасажирські поїзди проходять біля нашого будинку. Знайомі, які заходять до нас, запитують: «Як ви можете жити при такому шумі?» А ми зовсім не помічаємо ніякого шуму;
- Чому ми, дивлячись на зоряне небо, бачимо лише найяскравіші зірки, не помічаючи інших?;
- Дегустатори мають виняткову тонкість смакових відчуттів.

Тематика рефератів та доповідей

1. Відчуття і діяльність.
2. Роль чутливості в діяльності людини.
3. Психофізичні механізми у формуванні відчуттів (класичний та сучасний підходи).

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Відчуття-це:

- а) процес опосередкованого відображення особливостей предметів і явищ об'єктивного світу;
- б) процес безпосереднього відображення предметів і явищ навколишнього світу;

- в) відображення в мозку людини окремих властивостей, якостей і предметів і явищ дійсності внаслідок їх безпосереднього впливу на аналізатори;
- г) відображення в корі головного мозку змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

2 У законі Вебера - Фехнера йдеться про те, що:

- а) зростання інтенсивності відчуття пропорційне зростанню інтенсивності подразника;
- б) при зростанні інтенсивності подразника в арифметичній прогресії, інтенсивність відчуття збільшується в геометричній прогресії;
- в) при зменшенні інтенсивності відчуття в арифметичній прогресії, інтенсивність відчуття збільшується в геометричній прогресії;
- г) при зростанні інтенсивності подразника в геометричній прогресії, інтенсивність відчуття збільшується в арифметичній прогресії.

3. Адаптація - це:

- а) підвищення чутливості аналізатора;
- б) зниження чутливості аналізатора;
- в) пристосування аналізатора до дії подразника;
- г) утрата здатності відчувати.

4. «Оksamитовий голос», «гострий смак», «солодкі звуки» - це:

- а) адаптація;
- б) синестезія;
- в) компенсація;
- г) сенсibiliзація.

5. Інтероцептивні відчуття:

- а) відображають стан внутрішніх органів;
- б) збуджуються при контакті з подразником;
- в) збуджуються на відстані від джерела подразника;
- г) відображають рухи окремих частин тіла.

6. Сенсibiliзація - це:

- а) збільшення чутливості аналізатора до подразника;
- б) зменшення чутливості аналізатора до подразника;
- в) підвищення чутливості одних аналізаторів при втраті чутливості іншими;
- г) зміна інтенсивності та якості відчуттів.

7. Сенсорна депривація - це:

- а) майже повне позбавлення людини сенсорних вражень;
- б) зміна чутливості однієї аналізаторної системи під впливом іншої;
- в) емоційний вплив відчуття на особистість;

г) нестійка психічна діяльність.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнєцов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 6. Сприйняття

План

1. Поняття про сприйняття. Особливості сприйняття.
2. Класифікація і види сприйняття.
3. Спостереження і спостережливість.
4. Роль відчуттів і сприйнять у життєдіяльності людини.

Запитання для самоконтролю

1. Чому сприймання не можна звести до простої суми відчуттів?
2. У чому полягає спільне та відмінне між сприйманням і відчуттям?
3. Чи можливе сприймання часу?
4. Обґрунтуйте, чому сприймання є складнішим процесом ніж відчуття?

4. Поясніть особливості перцептивної дії та її впливу на побудову образу сприймання.
5. Охарактеризуйте роль кінестетичних відчуттів у сприйманні.
6. Якими є загальні властивості сприймань?
7. Що таке константність сприймання та яким є її механізм?
8. У чому виявляється аперцепція в процесах сприймання?

Завдання та проблемні ситуації

1. Хмари на небі іноді сприймаються як цілісні предмети, що нагадують тварин, птахів, скелі тощо. Яка важлива особливість сприймання у цьому виявляється?

2. Спостережливість - це якість особистості, необхідна для успішної діяльності взагалі, а для лікарської та педагогічної — особливо. Які умови, на вашу думку, сприяють розвитку спостережливості в лікаря; до яких помилок у діагностиці захворювання може призвести недостатня спостережливість лікаря?

3. Досвідчені хірурги нерідко стверджують, що під час операції бачать кров пацієнта в тому місці, де доторкнувся скальпель до тіла, коли ще не зроблено розрізу шкіри. Як пояснити це явище?

4. Якщо в темній кімнаті сфокусувати погляд на нерухомій точці, яка світиться, то через певний час виникає враження, що вона рухається. Поясніть це явище.

5. Поясніть такий факт. Чому коли людина вперше йде незнайомою місцевістю, самотійно розшукуючи дорогу, то вдруге вона без труднощів знайде її. Якщо ж вона йде із супутником, якому дорога добре відома, то вдруге їй буде важко самотійно пройти цей шлях?

6. Чим пояснити, що одна й та сама лекція різними студентами може бути оцінена по-різному: як «інформативна», «популярна», «цікава», «корисна», «нудна», «нецікава»?

7. Відомо, що при зміні освітлення колір паперу здається незмінним, що з якого б боку не дивитись на тарілку, легко помічається її кругла форма. Чим пояснюється описаний психологічний ефект? Як називається ця властивість людського сприйняття?

8. Які особливості сприйняття яскраво виявляються в поданих нижче прикладах:

- Слухаючи музику, сприймаємо не окремі звуки, а мелодію. Вона залишається тією самою і тоді, коли ми слухаємо симфонічний чи струнний оркестр, і тоді, коли ми слухаємо лише один рояль.

- Розглядаючи Місяць у телескоп, офіцер сприйняв гору за башти фортеці, пастор – за дзвіницю, а географ – за вулкан.

- Незнайома жінка серед чоловіків, які зовні не дуже відрізняються один

від одного, буде сприйнята яскравіше, ніж тоді коли вона буде у групі жінок.

9. Зазначте, у яких прикладах говориться про сприйняття. За якими ознаками ви це встановили?

- Необхідною умовою досягнення високих спортивних результатів є наявність у спортсмена добре розвинених деяких особливостей, чи «відчуттів»: відчуття м'яча у футболістів, відчуття води у плавців, відчуття планки у стрибунів у висоту тощо.

- «Князь Андрій...милувався тим дубом, який він шукав. Старий дуб, увесь перетворений, розкинувшись шатром соковитої, темної зелені, млів, ледь погойдуючись у променях вечірнього сонцяКрізь столітню жорстку кору пробилися без сучків соковиті, молоді листки. Так що не можна було повірити, що цей дідусь породив їх» (Л. Толстой «Війна і мир»).

- Французькі спелеологи з'ясували, що від тривалого перебування під землею насамоті втрачається відчуття часу. Так Антуан Сеньї на 122 день свого перебування в печері був здивований. Коли йому повідомили про швидке закінчення експерименту: за його підрахунками, було лише шосте лютого, а не друге квітня, як йому повідомили.

Тематика рефератів та доповідей

1. Фактори, що впливають на формування образу.
2. Закони і загадки зорового сприймання людини.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Сприйняття-це:

- а) відображення найбільш суттєвих якостей та особливостей предметів у їх сукупності;
- б) відображення мозком предметів та явищ у всій сукупності їх особливостей, коли вони безпосередньо діють на аналізатори;
- в) синтез відчуттів;
- г) відображення навколишньої дійсності.

2. Константність - це:

- а) структурна єдність частин сприйнятого;
- б) розуміння суті сприйнятого об'єкта;
- в) відносна постійність образу сприйнятого об'єкта;
- г) цілісність сприйнятого об'єкта.

3. Осмисленість сприйняття - це:

- а) відносна постійність образу сприйнятого об'єкта;
- б) відносна правильність відображення предметів;
- в) розуміння суті сприйнятого об'єкта;
- г) власне ставлення до об'єктів і явищ навколишнього світу.

4. Апперцепція - це:

- а) негативний вплив попереднього досвіду на сприйняття;
- б) позитивний вплив попереднього досвіду на сприйняття;
- в) залежність сприйняття від об'єктивних особливостей об'єкта;
- г) залежність сприйняття від попереднього досвіду людини.

5. Спостережливість - це:

- а) усвідомлене ставлення до сприйнятих явищ;
- б) планомірне сприймання предметів або явищ навколишньої дійсності;
- в) спрямованість уваги на певний предмет або явище;
- г) здатність помічати в предметах і явищах приховані деталі, ознаки.

6. Яка закономірність сприйняття виявляється в таких фактах: миску, яка стоїть на столі, ми сприймаємо як круглу, хоча її зображення на сітчатці ока має форму еліпсу; сніг ми сприймаємо білим і в рожевих променях вечірнього сонця, і в сутінках?

- а) апперцепція;
- б) константність;
- в) ілюзія;
- г) осмисленість.

7. Ілюзія-це:

- а) викривлене відображення реальності;
- б) порушення сприймання;
- в) індивідуальна особливість сприймання;
- г) сенсорний компонент сприймання.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.

9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 7. Пам'ять

План

1. Поняття про пам'ять. Теорії пам'яті.
2. Різновиди пам'яті та їх особливості.
3. Характеристика процесів пам'яті. Забування та його причини. Засоби розвитку пам'яті.
4. Індивідуальні особливості пам'яті.
5. Порушення пам'яті.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте найважливіші особливості пам'яті як пізнавального процесу.
2. Якими є головні умови продуктивного запам'ятовування?
3. У чому виявляються індивідуальні відмінності пам'яті?
4. За якими принципами пам'ять поділяють на різновиди?
5. У чому полягає відмінність між короткочасною та оперативною пам'яттю?
6. Якою є роль пам'яті в психічному житті людини?
7. Якою є природа асоціацій і яким є їх значення в процесах пам'яті?

Завдання та проблемні ситуації

1. Багато людей для кращого запам'ятовування вдаються до коротких занотувань. Чому такий прийом сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу?
2. Як психологічно та фізіологічно обґрунтувати положення К.Д. Ушинського про те, що «погана пам'ять» - це результат лінощів пригадувати?
3. Трапляється так, що тривала робота по запам'ятовуванню навчального матеріалу виявляється неефективною. Чим пояснити, що, по - перше, матеріал погано запам'ятовується, по - друге, створюється ілюзія його запам'ятовування?

4. Назвіть види і процеси пам'яті, які проявляються в описаних нижче прикладах:

А. Учень, готуючи домашнє завдання, знайшов потрібний параграф, почав його читати й радісно вигукнув: «Я все це знаю, учитель розповідав на уроці». А наступного дня одержав «2» оскільки не зміг переказати зміст параграфа.

Б. К Станіславський писав: «...у пам'яті оживають пережиті раніше почуття. Здається, що вони зовсім забуті, але раптом якийсь натяк, думка, знайомий образ – і вас знову охоплюють переживання... Якщо ви здатні бліднути, червоніти на саму згадку про пережите, раз ви боїтеся думати про давно минуле нещастя - у вас є пам'ять на переживання».

В. Після зустрічі з давнім знайомим він занурився у спогади про минуле, йшов не помічаючи ні зустрічних людей, ні будинків, повз які проходив, і непомітно для себе опинився біля воріт свого будинку.

5. Який спільний психологічний механізм лежить в основі описаних фактів?

А. У відомому оповіданні А.П. Чехова «Коняче прізвище» говориться про те, що зникле в пам'яті прізвище Овсов виринуло знову, як тільки лікар нагадав про продаж вівса.

Б. Дівчинка Марія, персонаж оповідання А.П. Чехова «Хлопчики», позираючи на Чечевицина, замислювалася й говорила, зітхаючи: «Коли піст, няня каже, треба їсти горох і чечевицю». Або пригадувала при цьому: «А у нас чечевицю вчора готували».

6. Розмова двох драматургів:

- Коли я пишу будь – яку сцену, я чую її. Я чую голос кожної діючої особи.

- А я бачу сцену – герої ходять, діють. Знаєте, де я подумки знаходжуся? У середині партеру. Про які типи пам'яті йде мова?

Тематика рефератів та доповідей

1. Умови успішного відтворення.
2. Умови ефективності запам'ятовування.
3. Порушення пам'яті.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Пам'ять - це:

- а) збереження раніше набутих вражень;
- б) використання раніше набутого досвіду в практичній діяльності;
- в) здатність людини збагачувати свій досвід;
- г) здатність нервової системи набувати, зберігати та відтворювати досвід.

2. Роль підкріплень у запам'ятовуванні матеріалу доводить:

- а) гештальттеорія;

- б) асоціативна теорія;
- в) біхевіоризм;
- г) фройдизм.

3. Згадування - це:

- а) історична пам'ять;
- б) довільне відтворення;
- в) актуалізація матеріалу, що не викликає труднощів;
- г) найпростіше відтворення.

4. Проактивна інтерференція - це:

- а) неспроможність пригадати матеріал;
- б) зменшення обсягу закріпленого;
- в) негативний вплив діяльності, що передувала запам'ятовуванню;
- г) позитивний вплив діяльності, що передувала запам'ятовуванню.

5. Ремінісценція - це:

- а) відстрочене відтворення;
- б) зворотна форма забування;
- в) умова продуктивного запам'ятовування;
- г) тимчасова причина труднощів відтворення.

6. Мнемоніка — це:

- а) групування матеріалу;
- б) фіксація відображення дійсності на рівні рецепторів;
- в) поточна робота з образами;
- г) прийоми керування пам'яттю.

7. Механічна пам'ять - це:

- а) нетривале збереження матеріалу після його сприймання;
- б) повторення без встановлення асоціативних і смислових зв'язків;
- в) запам'ятовування й відтворення оперативної інформації;
- г) несвідома пам'ять.

Література

1. Аткинсон Р. Человеческая память и процесс обучения. - М.: Прогресс, 1979.
2. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
3. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь // Собр.соч.: В 6 т. - М: Педагогика, 1982.- т.2.
5. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.

6. Истомина З.М. Развитие памяти: Учеб.- метод. пособие. - М., 1978.
7. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
8. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
9. Лурия А.Р. Внимание и память. - М., 1975
- 10.Ляудис В.Я. Память в процессе развития. - М, 1976.
11. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
12. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
13. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.
14. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.1., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод. посібник. - 2-ге видання, доп. - К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001.
15. Петухов В.В. Психология мышления: Учеб-метод. пособие. - М., 1987.
16. Психология и педагогика / Под. ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
17. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
18. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
19. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
20. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 8. Мислення

План

1. Мислення, як вища форма пізнавальної діяльності людини. Мислення і мова. Мислення і мозок.
2. Форми мислення (поняття, судження, умовивід).
3. Мисленнєві операції.
4. Види мислення.
5. Інтелект, його структура та види. Вимір інтелекту.
6. Індивідуальні відмінності у мисленні.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягають специфічні особливості мислення як вищої форми пізнавальної діяльності?
2. Охарактеризуйте головні операції мислення.
3. У чому полягає відмінність понять від уявлень як форм пізнання дійсності?

4. За якими принципами мислення може бути поділене на різновиди?
5. Що розуміють під поняттям креативне мислення?
6. Поясніть, чим мислення відрізняється від процесів чуттєвого пізнання?
7. Чому мислення має суспільну природу?
8. У чому проявляється суб'єктивність мислення?
9. Чим мислення людини відрізняється від практичного мислення тварин?

Завдання та проблемні ситуації

1. У чому виявляється принципова відмінність мислення людини від «мислення машини»? Наведіть аргументи, які б переконливо довели наявність такої відмінності.

2. У чому полягають відмінності мислення людини та мислення тварини? Що не дає можливості мисленню тварини піднятися до рівня людського мислення?

3. Про які якості розуму йдеться в невеликому описі «Олег мав ґрунтовні знання в сфері як соціальних, так і природних наук і вмів цими знаннями добре користуватися. У досліджуваних явищах він прагнув віднайти їхню сутність, з'ясувати головні причини, зв'язки, відкидаючи будь-які шаблони. При аналізі нових фактів умів бачити їх з нового боку і не боявся критично оцінити свої попередні погляди. Іноді він припускався помилок, але вмів усувати їх згодом».

4. Покажіть можливі шляхи формування самостійності, критичності та інших якостей мислення у студентів.

5. Яка мисленнева операція недостатньо розвинута у школярів. Унаслідок чого в них бувають помилки в розв'язанні задач?

А. Дитину, яка прийшла до школи, запитують: «Що таке птах?». Вона відповідає: «Він сіренький, маленький, має маленький носик і ротик».

Б. Дитині пропонують задачу: «У хлопчика було три цукерки, одну він загубив. Скільки у нього залишилося?». Не звертаючи уваги на запитання, учень говорить: «Треба шукати її і знайти».

6. Які характерні особливості мислення проявляються в такому прикладі?

Прокинувшись уранці. Учень підходить до вікна й бачить, що земля, дерева, будинки вкриті снігом. А люди ходять тепло вдягнені. Отже, уночі йшов сніг. А зараз надворі холодно.

7. Відомий винахідник П.М. Яблочков тривалий час працював над створенням механізму: зближував вуглинка у вольтовій дузі (при загоранні вуглинка розсувались і дуга гасла). Розв'язок (вуглинка просто слід розмістити паралельно) було знайдено випадково: машинально,

граючи олівцями, дослідник поклав їх паралельно. Подібний випадок трапився з конструктором крокуючого екскаватора: він подивився на людину, що несла валізу. І відразу знайшов принцип побудови пристрою, що регулює «кроки» цієї машини. Як пояснити ці випадки? На яку закономірність творчого мислення вони вказують?

Тематика рефератів та доповідей

1. Порухення мислення.
2. Роль інтуїції, гіпотези і плану в мисленнєвій діяльності (на матеріалі предмета вашої спеціалізації).

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Мислення-це:

- а) відображення окремих властивостей та явищ матеріального світу;
- б) відображення минулого досвіду у вигляді відчуттів, думок та образів сприйнятих раніше предметів і явищ;
- в) відображення предметів і явищ в єдності їх властивостей і частин;
- г) процес опосередкованого й узагальненого відображення предметів і явищ.

2. Який вид мислення переважає у діяльності письменника?

- а) Образний.
- б) Наочно – дійовий.
- в) Понятійний.

3. Абстрагування - це:

- а) мисленнєве об'єднання предметів і явищ;
- б) уявне відокремлення одних ознак предметів від інших;
- в) упорядкування знань на підставі спільних ознак об'єктів;
- г) розчленування предметів і явищ у свідомості.

4. Дискурсивне мислення - це:

- а) низка пов'язаних суджень;
- б) оперування образами предметів;
- в) розгорнуте в часі, має виражені етапи, усвідомлене;
- г) мінімально усвідомлене зі швидкістю протікання.

5. Судження - це:

- а) з'ясування істинності певної думки;
- б) заперечення або ствердження будь-якого факту;
- в) встановлення подібності й відмінності між предметами та явищами;
- г) пізнання сутності предметів і явищ у їх істотних зв'язках.

6. Індукція - це:

- а) форма умовиводу, де на підставі знання про окреме формулюється висновок про загальне;
- б) особливість практичного й логічного мислення; форма умовиводу, де органічно поєднуються знання про загальне й конкретне;
- в) форма умовиводу, де на підставі загальних висновків здобуваються знання про часткове.

7. Проблемна ситуація - це:

- а) уміння проникнути в сутність складних питань;
- б) перетворення ситуації, що утворилася;
- в) суперечність між реальним рівнем знань та умовами, що склалися;
- г) знаходження способу розв'язання задачі.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 9. Уява

План

1. Поняття про уяву. Фізіологічні механізми уяви.
2. Уява і творчість. Роль уяви у життєдіяльності людини.
3. Види уяви.
4. Прийоми створення нових образів.
5. Індивідуальні особливості уяви людини.

Запитання для самоконтролю

1. З'ясуйте чи можна назвати уяву образним мисленням ?
2. Чому фантазія краще розвинута у дітей, які виховуються в багатодітних сім'ях?
3. Як впливає уява на фізіологічні та органічні процеси людини?
4. Проілюструйте роль уяви у творчій діяльності людини.
5. Чому не може бути уяви у тварин ?
6. Як пов'язана уява з емоційно – вольовою сферою особистості ?
7. У чому полягають особливості мрії як різновиду творчої уяви ?
8. У чому полягає принципова різниця образів репродуктивної та продуктивної уяви ?
9. Поясніть, у чому полягають головні відмінності уяви від уявлень пам'яті. За якими ознаками це можна встановити?

Завдання та проблемні ситуації

1. Визначте, які прийоми створення образів уяви використані: винахідником – при конструюванні дирижабля, гідролітака; письменником - при створенні літературного персонажа; художником-карикатуристом - при створенні дружнього шаржу.

2. Поясніть, чому деякі люди, необізнані з медициною, прочитавши опис захворювання, схильні уявити, що й вони захворіли саме на цю хворобу, що й у них виявляються симптоми цієї хвороби.

3. За законом (ефектом) Рібо, перша стадія розвитку уяви починається в три роки й охоплює дошкільний, підлітковий вік і юність. У цей час уява не залежить від мислення, але внаслідок розвитку останнього між ними складаються антагоністичні відносини. Наступна стадія характеризується послабленням ролі уяви та посиленням здатності міркувати. На третій стадії уява підкоряється мисленню, тому в більшості людей вона послаблюється і лише в деяких панує над мисленням, стаючи справді творчою силою. Чи витримав цей закон перевірку часом? Чи відповідає він відомостям сучасної психологічної науки?

4. Оцініть зауваження вихователя, які вона зробила в старшій групі в кінці заняття з ліплення на тему «Собачка».

- Аню, ти виліпила дуже маленьку голову в собаки.
- Сашко, чому ти виліпив собаку, яка тримає кістку в зубах? Яке було завдання?
- Сергійко, а ти що зліпив? Велику вівчарку та цуценя. Ну й діти в мене у групі!- скаржилась Алла Андріївна.

Тематика рефератів та доповідей

1. Проілюструйте роль уяви у творчій діяльності людини.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Уява - це:

- а) процес створення людиною образів об'єктів;
- б) психічна діяльність, результатом якої є створення нових форм уявлень чи думок;
- в) процес створення людиною образів об'єктів, яких вона ніколи не сприймала, на підставі попереднього досвіду;
- г) сукупність уявлень про навколишню дійсність.

2. Уяву породжують:

- а) потреби, що виникають у житті людини;
- б) бажання «відірватися» від реальності;
- в) прагнення створити образи бажаного майбутнього;
- г) мрійливість і романтичність людини.

3. Дидактогенія - це:

- а) навчальна програма;
- б) схильність до повчань;
- в) втілення образів уяви в реальність;
- г) психічний стан учня, викликаний безтактністю вчителя.

4. Мрія - це:

- а) мимовільне створення образів;
- б) уявлення бажаного майбутнього;
- в) довільне створення образів, що не можуть бути втіленими в життя;
- г) відхід від реальності.

5. Аглютинація - це:

- а) підкреслення частини образу, якості;
- б) створення нового образу шляхом сполучення елементів;
- в) створення нового образу за допомогою зменшення або збільшення предмета;
- г) створення нового образу завдяки перенесенню ознак одних об'єктів на інші, яким ці ознаки нехарактерні.

6. Творча уява - це:

- а) відкриття нового, раніше невідомого для конкретного суб'єкта;
- б) здатність породжувати певну кількість нових образів;
- в) процес перетворення природних образів на символічні;
- г) фантазування, що не має усвідомленої мети.

7. У якому з наведених речень йдеться про уяву:

- а) коли я пригадую кінофільм «Педагогічна поема», у мене ніби перед очима постає живий образ А.С. Макаренка;
- б) він згадав про своє бажання піти до бібліотеки;
- в) я уявив собі артистку, яку бачив учора в театрі;
- г) читаючи «Війну і мир» Л.М. Толстого, я бачив ніби живими героїв роману.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психологія: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

РОЗДІЛ III. ІНДИВІДУАЛЬНО - ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Тема 10. Темперамент

План

1. Поняття про темперамент. Історичні аспекти вчення про темперамент.
2. Дослідження І.П. Павлова про чотири основні типи нервової системи.
3. Властивості темпераменту (сензитивність, реактивність, активність, темп реакцій, ригідність, пластичність, екстравертованість, інтровертованість).
4. Психологічна характеристика типів темпераменту.
5. Художній, мислительний та художньо - мислительний типи нервової діяльності.

Запитання для самоконтролю

1. Якими властивостями психічної діяльності характеризується темперамент?
2. Як може позначитися темперамент на формуванні рис особистості?
3. Яку роль у діяльності фахівця в системі суб'єктних відносин відіграє знання темпераменту людини?
4. Як можна визначити темперамент?
5. У чому полягає суть вчення І.П. Павлова про діяльність центральної нервової системи?
6. Які властивості нервової системи були покладені І.П. Павловим в основу типів темпераменту?
7. Опишіть характерні особливості сангвінічного темпераменту.
8. Опишіть характерні особливості флегматичного темпераменту.
9. Опишіть характерні особливості холеричного темпераменту.
10. Опишіть характерні особливості меланхолічного темпераменту.
11. Які особистісні якості залежать від темпераменту?
12. Як можна охарактеризувати особливості поведінки екстраверта?
13. Як можна охарактеризувати особливості поведінки інтроверта?
14. Які поєднання типів темпераменту найчастіше зустрічаються? Чим це можна пояснити психологічно?
15. Чи завжди індивідуально-психологічні властивості людини, що виявляються в ранньому дитинстві, зберігаються в подальшому її житті? Чим це можна пояснити?
16. Достоїнства , недоліки типів темпераментів (на конкретних прикладах).
17. Охарактеризуйте поведінку холерика і меланхоліка в екстремальній ситуації.

Завдання та проблемні ситуації

1. Уявіть, що ви керівник фірми і набираєте працівників. Осіб якого типу темпераменту ви б хотіли бачити на посадах секретаря, референта, водія транспорту, агента з реклами, біржового агента, агента зі зв'язків з громадськістю, бухгалтера, охоронця? Поясніть чому?

2. У результаті психологічного вивчення 31 дитини віком до одного року було сформульовано 882 прогнози стосовно динамічних особливостей поведінки цих дітей у майбутньому. Повторне дослідження, здійснене за кілька років, показало, що правильними виявилися 46% прогнозів, 20% були приблизно правильними, 34% не відповідали реальній поведінці дітей. Про що свідчать ці результати? Яких висновків можна дійти з цього?

3. Російські космонавти В. Лебедев та А. Береговий провели разом на орбіті 212 діб. Ось їхні характеристики: Валентин – людина дуже організована, вольова, цілісна, методично впорядкована. Емоційний, але твердо володіє собою. Анатолій - імпульсивний, відкритий, захоплюється ідеями, джерело пропозицій та ініціатив. Небагатослівна стриманість Валентина була стрижнем й опорою запальності Анатолія.

Один мудро скаже два коротких слова, інший – десять горячих, потім обмінюються поглядом – задоволені один одним. Вони успішно виконали програму польоту, причому, як вважають фахівці, зокрема, і завдяки сумісності характерів. Про які властивості темпераменту цих космонавтів йдеться? На чому ґрунтується сумісність їхніх темпераментів?

4. Визначіть ті особливості, які характеризують сангвініка, флегматика, холерика, меланхоліка.

А. Підвищена активність, тривала працездатність, енергійність, стриманість, запальність, непосидючість, терплячість, повільність рухів і мовлення, повільна зміна почуттів і настроїв, мала емоційна збудливість, швидке засвоєння й перебудова навичок, афективність, бідність рухів, мала активність, млявість, виразність міміки та пантоміміки, мовчазність, гіперсензитивність.

Б. Бадьорий, підвищений настрій, швидке пристосування до нової обстановки. Повільне засвоєння й перебудова навичок, невпевненість у собі. Підвищена емоційна збудливість. Витриманість, одноманітність міміки. Емоційність. Рухливість, пригніченість і розгубленість у разі невдач, швидке виникнення і зміна почуттів та емоційних станів, мала активність, невиразність мовлення, рівний, спокійний настрій, збуджений стан. Зосередженість уваги.

Творче індивідуальне завдання

1. Стосовно пізнавальних процесів, предметної діяльності і спілкування мій темперамент виявляється в

Тематика рефератів та доповідей

1. Причини виникнення різноманітних типологій людини в психології.
2. Зв'язок темпераменту з основними властивостями особистості. Темперамент і вразливість, емоційність, товариськість, імпульсивність, тривожність людини.
3. Візуальна діагностика темпераменту.
4. Зв'язок темпераменту й індивідуального стилю діяльності.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Темперамент - це:

- а) динамічна характеристика поведінки людини;
- б) генетично зумовлена форма поведінки;
- в) невербальна характеристика поведінки;
- г) комунікативна характеристика поведінки.

2. Люди з певною статурою мають визначені психічні особливості -це:

- а) фізіологічний підхід;
- б) гуморальний підхід;
- в) типологічний підхід.

3. Сильний, урівноважений, рухливий - це:

- а) холерик;
- б) меланхолік;
- в) флегматик;
- г) сангвінік.

4. Фіксація на явищах власного внутрішнього світу, нетовариськість – це:

- а) ригідність;
- б) інтроверсія;
- в) сенситивність;
- г) екстраверсія.

5. Психічні властивості особистості - це:

- а) вроджені властивості, які мають ситуаційний характер;
- б) відносно постійні, стійкі властивості, які формуються у процесі індивідуального життя й діяльності в умовах соціального середовища;
- в) другорядні риси, які виявляють стійке вибіркове ставлення до навколишнього;
- г) набуті властивості, які виявляються в поведінці людини.

6. Людина схильна до перебільшень, слабо виявляє свої почуття, уникає спілкування - це:

- а) меланхолік;
- б) сангвінік;

- в) холерик;
- г) флегматик.

7. Ригідність - це:

- а) швидкість виникнення емоційної реакції;
- б) інертність звичок, суджень;
- в) гнучкість;
- г) енергійність.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психологія: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнєцов, В.Л.Злишков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 11. Характер

План

1. Поняття про характер. Природні та соціальні передумови характеру. Структура характеру.
2. Типологія характерів.

- 2.1. Конституційні теорії.
- 2.2. Соціальні теорії.
- 2.3. Функціональні теорії.
- 2.4. Акцентуаційні теорії.
3. Формування характеру.

Запитання для самоконтролю

1. Як визначають поняття « характер » у психології?
2. Яким є співвідношення природного і набутого в характері людини?
3. Що називають виразними проявами характеру?
4. У чому виявляється інтегральна природа характеру?
5. Що таке риса характеру?
6. Які ставлення особистості виступають підставою для класифікації основних рис характеру?
7. Якими є основні властивості характеру?
8. Які акцентуації характеру ви знаєте?
9. Як формується характер?
10. Що відбувається в умовах, коли акцентуаційна риса характеру переходить за межі норм?
11. У чому може виявитись вплив характеру на темперамент і навпаки? Наведіть приклад.
12. Чи є вроджені такі властивості людини, як агресивність, схильність до ризику? Доведіть.
13. Які риси поведінки людини свідчать про силу їх характеру? Якими є психологічні умови формування сильного характеру?
14. Чим пояснити, що найбільш повно характер людини виявляється в складних, критичних ситуаціях?
15. Які риси характеру необхідно задіяти студенту при складанні екзаменаційної сесії?

Завдання та проблемні ситуації

1. Визначте, чи проявляється в наведених прикладах характер людини.

А. Студента запитали на вулиці, як доїхати до залізничного вокзалу. Він зупинився й докладно відповів на запитання.

Б. Одного разу вчитель, розгортаючи на уроці класний журнал, сказав: «От як добре: нарешті ви здогадались обгорнути свій журнал у чистий папір».

- Це я обгорнув, - схоплюючись з місця, швидко й голосно сказав Ваня.

В. Коли в 7 класі відклали контрольну роботу з математики, Валя довго не могла заспокоїтись. Протягом майже 15-20 хвилин вона розмахувала руками й вигукувала: «От прекрасно! От чудово!»

2. У наведених характеристиках виділіть вольові, інтелектуальні та емоційні риси характеру. Укажіть, за якими ознаками можна це встановити.

А. Людмила І., 18 років. Швидко захоплюється новим, любить музику, поезію, природу. Небайдуже ставлення до всього довколишнього. Вона бореться за високу успішність, але, за її власними словами, «надто переживає успіхи й невдачі». Ці властивості характеру особливо проявляються в її ставленні до людей. Вона не завжди безпристрасно оцінює їх. Уразлива, завжди насторожена й водночас винятково чуйна й добра. Дуже ініціативна дівчина, рішуча, нерідко імпульсивна. Яскрава, «романтична натура», «відверта душа», довірлива й безпосередня. Чудовий громадський працівник. Найкраще відчуває себе в роботі.

Б. Віктор С., 18 років. Характеризується своєю громадсько-політичною спрямованістю. Мріє про військову службу. Багато й наполегливо працює, особливо цікавиться історією. У будь-яку роботу вносить планомірність, точність, акуратність. У боротьбі за успішність, а також із помилками деяких товаришів виявляє велику рішучість, Віктор - глибоко принциповий і вимогливий до себе, наполегливий, упертий.

3. Розкрийте зв'язок між характером і спрямованістю, волею та почуттями особистості на нижче наведених прикладах.

А. На сторінках газети «Известия» її кореспондент С. Кондрашов писав: «Вона лежала на асфальті в Нью-Йорку, спливаючи кров'ю, коли вбивця повернувся, щоб добити її. 38 осіб із вікон своїх квартир дивилися, як він наносив удари один за одним. Молода жінка кричала, помираючи, але ніхто не прийшов їй на допомогу. Понад півгодини 38 осіб спокійно споглядали цю жахливу картину.

На запитання, чому вони так зробили, відповідали:

- Не знаю.
- Жінку, яку вбивали, я особисто не знав.
- Не знаю.
- Я був дуже стомлений після роботи.
- Мені не хотілося, щоб чоловік устрявав у цю історію».

Б. Удень зі станції Острог Львівської залізниці відправлявся поїзд. Він уже набрав швидкість, коли машиніст Б. Жоденяк несподівано помітив на рейках двох дівчаток. Він негайно відключив двигуни і ввімкнув гальма. Пролунали тривожні гудки тепловоза, попереджаючи дітей про небезпеку. Тепловозна бригада зробила все, що могла, але поїзд продовжував їхати вперед за інерцією.

У ці напружені хвилини Григорій Шевцов, складач поїздів, кинувся буквально під колеса потяга, ризикуючи своїм життям.

Сміливий рятівник за якісь лічені долі секунди встиг підхопити дівчаток і відскочити на узбіччя колії.

Життя чотирирічної Каті та п'ятирічної Оленки були врятовані.

Творче індивідуальне завдання

1. Розробіть рекомендації щодо того, які посади (яку роботу) можна доручати особистостям певної акцентуації (за всіма 10 шкалами). Якої стратегії поведінки необхідно дотримуватись, якщо це ваші підлеглі?
2. « Я думаю, що мені, можливо, властива акцентуація характеру за типом ...,тому що...»
3. «У моїй діяльності і поведінці виявляються такі властивості характеру, як...» (доведіть на конкретних прикладах).
4. «На формування мого характеру особливий вплив мав... .»(хто саме і на які конкретні риси. Доведіть на конкретних прикладах).

Тематика рефератів та доповідей

1. Соціум і характер – чи проста їх взаємодія? Чи впливає людина на соціум своїми рисами характеру?
2. Сила характеру – це що? Поясніть на прикладах.
3. Чи має рацію з погляду психології твердження «Характер гартується в боротьбі?» Аргументуйте свою думку.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Характер - це:

- а) індивідуальне поєднання існуючих властивостей особистості, що визначають ставлення до навколишнього світу;
- б) індивідуально-своєрідна динаміка психіки й поведінки;
- в) індивідуальні психологічні особливості людини, що є умовою успішного виконання нею діяльності;
- г) стійка властивість особистості, яка однаково виявляється в діяльності незалежно від її змісту.

2. Характер і темперамент:

- а) характер - основа темпераменту;
- б) це одне й те саме;
- в) темперамент-основа характеру;
- г) усі відповіді правильні.

3. Фенотип - це:

- а) спадкова властивість нервового апарату;
- б) носій спадкової інформації;
- в) сукупність спадкових структур організму;

г) сукупність властивостей організму, що сформувались у процесі його індивідуального розвитку.

4. Скромність, самокритичність, зазнайство, зарозумілість. Яких рис характеру людини стосуються ці ознаки?

- а) рис, що виражають ставлення до інших людей;
- б) вольових рис;
- в) рис, що виражають ставлення до себе;
- г) рис, пов'язаних зі ставленням до речей.

5. Акцентуації рис характеру - це:

- а) позитивні риси характеру людини;
- б) надзвичайне підсилення окремих рис характеру;
- в) негативні риси характеру;
- г) хворобливий стан характеру.

6. Занижена самооцінка, надмірна чутливість, лякливість, сором'язливість – це властивість:

- а) гіпертичного типу;
- б) сензитивного типу;
- в) конформного типу;
- г) циклоїдного типу.

7. Занурення в себе, брак інтуїції, емоційна холодність притаманні:

- а) шизоїдному типу;
- б) психастенічному типу;
- в) сензитивному типу;
- г) істероїдному типу.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психологія: -М., 2000.-Кн.1.

9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зликов та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 12. Здібності та їх розвиток

План

1. Поняття про здібності. Структура і види здібностей.
2. Задатки як природні передумови здібностей .
3. Розвиток здібностей та проблема їх вимірювання. Умови формування людських здібностей.

Запитання для самоконтролю

1. Як можна визначити поняття «здібності»?
2. Які виділяють рівні розвитку здібностей особистості?
3. Охарактеризуйте види здібностей.
4. Що слід вважати передумовами розвитку здібностей?
5. Якою є роль задатків у розвитку спеціальних здібностей?
6. Дайте характеристику поняття «нахили» і розкрийте їх види.
7. Поясніть значення сенситивних періодів у формуванні і розвитку здібностей особистості.
8. У чому полягає якісна та кількісна характеристика здібностей?
9. Які методи використовують для діагностики здібностей?
10. У чому полягає проблема професійного самовизначення?
11. Охарактеризуйте основні типи професій за критерієм ставлення людини до навколишнього світу.
12. Якими є особливості розвитку здібностей у студентські роки?
13. Розкрийте співвідношення понять «здібність» та «компенсація».
14. Які умови сприяють розвитку здібностей особистості?
15. Які причини стають на перешкоді формування здібностей людини, якщо навіть у неї були добрі задатки до цієї здібності?
16. Якими є особливості розвитку здібностей у студентські роки ?

Завдання та проблемні ситуації

1. Чим можна пояснити помилки при оцінці здібностей до певної діяльності на ранніх етапах розвитку особистості, як, наприклад, у Ейнштейна та Клеро – до математики, у Сурикова – до живопису?

2. Життя має багато прецедентів, коли люди, що мали добрі задатки до розвитку певних здібностей, не реалізували їх. Які причини найчастіше перешкоджають їх розвитку?

3. Нижче поданий перелік здібностей, важливих для професії педагога. З'ясуйте, які з них є відносно загальними, а які - відносно спеціальними.

1. Творче ставлення до справи.

2. Високий рівень розумових здібностей.

3. Здатність розуміти внутрішній стан іншої людини.

4. Організаторські здібності.

5. Здатність добре володіти собою, керувати своїми почуттями.

6. Здатність передбачити зміни в поведінці й розвитку особистості учня.

7. Здатність передавати іншим своє ставлення до справи.

4. Нижчезазначені приклади, пов'язані з оцінкою здібностей. Визначіть, яка помилка була допущена при оцінці здібностей, які поняття при цьому були ототожені.

А. Учитель фізики писав про знаменитого французького математика Е. Галуа: «Він єдиний, хто відповідав мені неправильно. Він зовсім нічого не знає. Говорять, у цього юнака є здібності до математики. Дивно! Судячи з екзамену, він не вирізняється особливим розумом або так вдало приховує свої здібності, що виявити їх неможливо».

Б. Видатний російський художник В.І. Суриков, як свідчать його біографи, тільки з другої спроби вступив до Академії мистецтв. Інспектор, переглянувши надані малюнки, заявив: «За такі малюнки вам навіть повз Академію треба заборонити ходити». Вступні іспити з малювання «з гіпсів» Суриков не склав і не був прийнятий до Академії.

Невдовзі він вступив до школи малювання й за три місяці пройшов трирічний курс училища. Після цього ті самі педагоги визнали його гідним бути зарахованим до Академії.

5. Зазначте, чи залежить успіх у кожному конкретному випадку від здібностей.

А. Особливо вражав нас Бурун. Він рідко потребував заохочення. Наполегливо долав не тільки премудрості арифметики й граматики. Найпростішу дрібницю, граматичне правило, окремий тип арифметичної задачі він долав з величезним напруженням, прів, але ніколи не злився й не сумнівався в успіху. Бурун мав надзвичайно тверде переконання: наука - неймовірно важка

й карколомна річ, без надзвичайних зусиль її подолати неможливо. При цьому він зовсім не помічав, що іншим ті самі премудрості даються дуже легко. Нарешті настав час, коли Бурун випередив товаришів.

Б. Учень Сашко Росляков, крім німецької, яку він вивчав у школі, самостійно навчився говорити й читати датською, голландською, французькою, іспанською, чеською, португальською, норвезькою, шведською, а зараз вивчає англійську. На міській олімпіаді з німецької мови Сашко став переможцем, хоча там брали участь учні з німецької спецшколи і навіть німці за національністю. Шкільний курс хімії, фізики, математики й німецької мови він давно вже опанував. Коли він погоджується із висновками поданими у шкільному підручнику, то виходить до дошки та скромно відповідає урок; але якщо він не згоден, то так само спокійно висловлює власну думку. Сашко вчить усе глибоко, поки не зрозуміє суті кожного висновку, кожного досліду. Тому він вільно може говорити з інженером-хіміком про фізичну хімію та абразивне виробництво.

У вивченні наук учень вийшов за межі шкільної програми, і йому стали зрозумілими багато понять, які не змогли засвоїти навіть деякі студенти хімфаку. Коли Сашко прийшов на завод на практику, то прийшов як на роботу, просидів у лабораторії до вечора, поки не виконав, що потрібно. Працівники лабораторії здивувалися, коли дізналися що це не молодий спеціаліст, а школяр. Усе це тому, що Сашко вмів вчитися. Він вимикає світло у своїй кімнаті дуже пізно. Уранці поспішає до школи, після уроків - до хімічної лабораторії інституту, де є членом наукового товариства. І тут він забуває про час. Над одним дослідом із хімії працював чотири місяці. Повертався додому пізно, а потім знову сідав за стіл. І так день за днем, ніч за нічю. Коли його питають, як це він встиг так багато прочитати, передумати, він відповідає: «Мені це потрібно».

В. Студентові М., що закінчив школу із золотою медаллю, без зусиль, майже без виконання домашніх завдань давалася математика. Він швидко опановував її і все, пов'язане з нею в інших науках - астрономії, фізиці, розумів без зусиль, запам'ятовував формули, закони, ряди складних відношень. У вищому навчальному закладі мріяв «утекти» від математики, вступивши на факультет, де б не було й натяку на неї.

Творче індивідуальне завдання

1. Які здібності батьків, на вашу думку, ви від них успадкували?
2. Яку б програму розвитку тих чи інших здібностей у себе ви б могли змоделювати?
3. Для обраної мною професії необхідно мати такі здібності: Думаю, що я маю... , тому що... . Мені здається, потрібно розвивати... , тому що... .

4. Я гадаю, що N – геній, тому що... .
5. Для того, щоб особистість розвивалася гармонійно, необхідно... .

Тематика рефератів та доповідей

1. Обдарована дитина: хто вона?
2. Тести інтелекту і загальні здібності.
3. Чи можна народитись генієм?
4. Які здібності є значущими у професії педагога ?
5. Виховання обдарованих дітей. Умови для розвитку здібностей.
6. Здібності, задатки й індивідуальні відмінності людей.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Здібності - це:

- а) індивідуально-психологічні властивості, що є необхідною умовою виконання творчої діяльності;
- б) психічні властивості, що зумовлюють успішне навчання;
- в) індивідуально-типологічні властивості людини, які виявляються в діяльності та є умовою її успішності;
- г) індивідуально-типологічні властивості, що виявляються і розвиваються у творчій діяльності.

2. Яким є зв'язок між темпераментом та професійними здібностями?

- а) Такого зв'язку немає.
- б) Тип темпераменту зумовлює успіх у відповідних галузях діяльності;
- в) Темперамент не визначає рівня цих здібностей, але є професії, які пред'являють високі вимоги до певних якостей темпераменту.
- г) Тип темпераменту визначає рівень загальних і спеціальних здібностей.

3. Яке з тверджень є правильним?

- а) здібності виявляються у діяльності й у ній розвиваються;
- б) здібності існують незалежно від діяльності й поза нею;
- в) поза діяльністю здібності існувати не можуть;
- г) здібності розвиваються незалежно від діяльності, проте в діяльності виявляються.

4. До загальних здібностей належать:

- а) математичні;
- б) організаторські;
- в) чутливість до інтонації;
- г) мисленнєві.

5. Задатки-це:

- а) поєднання знань, умінь, навичок;
- б) анатомо-фізіологічне підґрунтя здібностей;

- в) реалізовані в діяльності потенційні можливості особистості;
- г) індивідуально-психологічні властивості людини.

6. Обдарованість - це:

- а) сприятливі індивідуально-своєрідні особливості особистості;
- б) сукупність здібностей;
- в) поєднання здібностей, що забезпечують людині успішне виконання будь-якої діяльності;
- г) досконалість у певному виді діяльності.

7. Майстерність - це:

- а) відповідна сума готових умінь і навичок;
- б) спрямованість інтересів;
- в) високий рівень розвитку спеціальних здібностей;
- г) здатність успішно займатися певним видом діяльності.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психологія: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

РОЗДІЛ ІV. ЕМОЦІЙНО – ВОЛЬОВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

Тема 13. Емоції та почуття

План

1. Поняття про емоції та почуття. Класифікація емоцій. Роль емоцій та почуттів у житті людини. Основні емоційні стани.
2. Види почуттів (моральні, естетичні, інтелектуальні, праксичні). Фізіологічні механізми почуттів.
3. Поняття про психічні стани. Афективний стан та афект.
4. Настрій: емоційне забарвлення поведінки і діяльності.
5. Стресовий стан та його перебіг. Стрес і діяльність людини.
6. Фрустрація як дезорганізація свідомості та діяльності.
7. Психічні стани, пов'язані з фізіологією людини: сон, летаргічний сон, сноходіння, гіпноз.

Запитання для самоконтролю

1. Що розуміють під психічним станом?
2. Охарактеризуйте основні емоційні стани.
3. Характеристика настрою як психічного стану.
4. Як впливає настрій на діяльність людини ?
5. У чому полягають відмінності емоцій людини від емоцій тварини ?
6. Чому моральні, інтелектуальні, естетичні та практичні почуття належать до вищих почуттів ?
7. Що відрізняє стрес від дистресу?
8. За допомогою яких прийомів людина може керувати своїм емоційним станом?
9. Яку роль відіграють почуття в формуванні інтересу людини до чогось?
10. Чому людина не володіє собою в стані афекту, пристрасті, потягу?
11. Чи може мати стрес позитивні впливи в адаптації людини до різних ситуацій?
12. Чи можна виховати і перевиховати емоції людини?
13. Чи завжди страх перед невідомим викликає у людини стресовий стан?
14. Чому людина в горі відчуває себе легше, коли виплачеться?
15. Чи завжди страх невідомого викликає в людини стресовий стан?

Завдання та проблемні ситуації

1. Чим можна пояснити , що тривале розлучення близьких людей завжди супроводжується стійкими негативними переживаннями?

2. Чим можна пояснити, що іноді емоційні реакції не відповідають об'єктивним впливам? Приведіть приклад.

3. Визначіть, які з названих різноманітних почуттів, належать до моральних, які до естетичних, а які до інтелектуальних.

Подив. Почуття гумору. Товариські почуття. Упевненість. Почуття прекрасного. Почуття справедливості. Захоплення. Почуття трагічного.

Почуття обов'язку. Сумнів. Почуття іронії. Почуття сорому. Злорадство. Заздрощі. Почуття комічного. Здивування.

4. До якої категорії - настрій, афект, пристрасть, стресові стани, фрустрація тощо - належать емоційні явища, описані в кожному прикладі?

А. Під час складання вступних іспитів з математики учень-відмінник не може впоратися з легкою задачею, говорить, що в нього якийсь дивний стан: він усе забув.

Б. Учень 6 класу розповідає, що коли він дуже знервований, то завжди починає всім грубіянити. Лють охоплює його так, що він хоче її вихлюпнути на інших. Через це виникають сварки, бійки і всілякі непорозуміння. Пізніше він шкодує про те, що сталося, і кається.

В. Під час навчання стрибків із парашутом деякі новачки не знаходять сили покинути борт літака. Деяких тільки повторним наказом вдається змусити зробити крок за борт літака. Страх і хвилювання не залишають їх і тоді, коли шовковий купол парашута розкривається над ними, вони втрачають здатність сприймати події і не можуть зробити жодної осмисленої дії. Іноді такий стан неможливо подолати й доводиться полишити думку про стрибки.

5. Визначте види почуттів.

А. «Я танув і тремтів від невиразної насолоди, коли писав музику до «Онегіна» (3 листа П.І. Чайковського).

Б. Після тривалих зусиль учневі пощастило розв'язати важку задачу, що привело його в стан захоплення.

В. Хлопчик-староста був надзвичайно пригнічений тим, що діти назвали його «донощиком», бо він повідомив класному керівнику, хто розбив скло.

Творче індивідуальне завдання

1. Трапляється, що я стримую такі емоції, як..., тому що... . У результаті цього... .

Тематика рефератів та доповідей

1. Теорії емоцій та їх порівняльно-критичний аналіз.
2. Експресивна функція емоцій та спілкування.
3. Емоції та їх вираження у тварини та людини.
4. Чи народжується людина з почуттями ?
5. Прояв емоцій у художній творчості.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1 Почуття - це:

- а) відображення навколишніх предметів і ставлення до них;
- б) реакція людини на все, що її оточує;
- в) своєрідне ставлення до того, що вона сприймає;

г) переживання, у яких виявляється ставлення людини до навколишнього світу та самої себе.

2. Фрустрація розкривається як:

- а) прагнення діяти;
- б) необмежене самозвинувачення;
- в) повна байдужість до оточення;
- г) надзвичайна прикрість;
- д) озлобленість.

3. Гуманність-це:

- а) інтелектуальні почуття;
- б) моральні почуття;
- в) естетичні почуття;
- г) праксичні почуття.

4. Афект-це:

- а) мобілізація захисних сил організму;
- б) суб'єктивне ставлення до дійсності;
- в) дуже велика інтенсивність переживання;
- г) амбівалентне почуття.

5. Інтелектуальні почуття-це:

- а) почуття потворного;
- б) любов до рідного краю;
- в) почуття сумніву й упевненості;
- г) піднесеність.

6. Стресор-це:

- а) реакція на подразник;
- б) засіб емоційного впливу на людину;
- в) неадекватна реакція на раптовий подразник;
- г) чинник, що спричиняє стресовий стан.

7. Еустрес-це:

- а) підвищення стійкості організму щодо шкідливих впливів;
- б) зниження стійкості організму щодо шкідливих впливів;
- в) амбівалентний вплив різних чинників;
- г) нервово-психічна реакція.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.

3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психологія: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психологія и педагогіка / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнєцов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 14. Воля

План

1. Поняття про волю.
2. Вольові дії людини. Види дій. Структура вольової дії.
3. Воля та її функції.
4. Проблема свободи волі. Воля і ризик.
5. Вольові якості особистості.
6. Порушення та розвиток волі у людини.

Запитання для самоконтролю

1. У чому виявляються головні функції волі?
2. У чому полягає істотна відмінність між довільною та мимовільною дією?
3. Що таке сила волі і чим вона зумовлюється?
4. Якими є головні етапи розвитку складної вольової дії?
5. Які причини можуть викликати боротьбу мотивів?
6. Які чинники, на вашу думку, справляють найбільший вплив на розвиток волі людини?

7. Яке місце займає воля серед інших психологічних процесів?
8. Які вольові якості особистості Вам відомі?
9. У чому полягає слабкість волі і якими є її причини?
10. Чи є будь – яка свідомо дія вольовою?
11. Чи є воля вродженою, генетично обумовленою властивістю?
12. З ким ви хотіли краще спілкуватись – з людиною сильної волі чи безвільною?
13. Які прийоми роботи над собою можуть сприяти формуванню вольових якостей?
14. В яких випадках оцінювання вчинків людини може стимулювати її волю?

Завдання та проблемні ситуації

1. Іноді дорослі, спілкуючись з дітьми, вживають такі висловлювання: «У тебе, як завжди, в голові тільки дурниці.», « Я нічого доброго від тебе не чекав.» Чи завжди такі зауваження можуть дати позитивний ефект? На формування яких якостей дитини це впливає?

2. Добре відомо, що коли людині, котра навчається їздити на велосипеді, сказати, що зараз вона впаде, то вона й справді падає. Які механізми волі спрацьовують у цьому випадку?

3. Психолог, якому вдалося врятуватися з гітлерівських таборів смерті, стверджував, що найстійкішими серед в'язнів були ті, хто до цього жив інтенсивним внутрішнім життям, нехтував матеріальним благом – професійні революціонери, священники, люди високої культури. Інші, менш стійку, групу становили люди, діяльні за своєю природою, які активно шукали можливості пристосуватись і вижити. Були й такі, що йшли на підлість і зраду. Нарешті, була група зломлених, збайдужілих осіб, які не робили жодних спроб чинити опір своїй долі. Серед них траплялися люди, що колись обіймали високі посади, керували іншими.

Про що свідчить це спостереження? Як пояснити відмінності в поведінці цих груп людей?

4. Визначте, які вольові якості проявилися в описаній ситуації.

Шаварш Карапетян - десятиразовий чемпіон світу, семиразовий чемпіон СРСР зі швидкісного підводного плавання. Зовсім випадково він опинився на місці жахливого нещасного випадку: тролейбус із пасажирами зірвався з високої греблі Єреванського водосховища. Потрібна була лише мить для того, щоб він прийняв найважливіше рішення у своєму житті: власноруч рятувати потерпілих, доки не надійде допомога. Для цього спочатку треба було, пірнаючи на велику глибину (9 м) у холодну каламутну воду, дістатись до людей, які знаходились у тролейбусі, на дні водосховища. Потім, понад 20 хвилин, до повного фізичного виснаження, стікаючи кров'ю, від численних

порізів, діставати та піднімати на поверхню потерпілих. Герой вирвав із пазурів смерті 20 людських життів. Якою ж ціною дістався цей подвиг Карапетяну? 45 діб між життям і смертю, півроку напруженого лікування.

5. Зазначте, який етап (чи етапи) вольового акту характерний для кожного конкретного випадку. Установіть, які мотиви спонукали Широслана до вольової дії в описаних випадках.

А. Одного разу Гусейн і Широслан посварилися. Широслан відмовився стрибнути на дно яру.

«Ну, стрибаймо. Он на той пісок», - наполягав Гусейн. Висота «вовчої ями» - метрів п'ять-шість. Широслан мовчки відійшов у бік. «Боїшся?» - наступав на нього Гусейн. - «А навіщо це потрібно?» - спокійно заперечив йому хлопчик.

Б. Уночі під час великої хуртовини Широслан допомагав батькові переганяти отару овець із пасовиська до села. Вівці, відчувши присутність хижаків, несподівано помчали до урвища. Хлопчик не розгубився. Він кинувся навперейми, хоча знав, що зіткнеться з очманілими від страху тваринами, що може зірватися в прірву. Так і сталося. Проте все-таки він устиг біля самого урвища ударом кийка повернути барана-ватажка.

Відвідавши Широслана в лікарні, Гусейн не витримав і запитав:

- Чого ж ти тоді не стрибнув?

- А навіщо?

- А цього разу? . - Ну, цього разу треба було...

Творче індивідуальне завдання

1. Особливості утруднення у вольовій регуляції я відчуваю в ситуаціях, коли ..., тому що... . Я думаю, мені необхідно... .

Теми рефератів та доповідей

1. Провідні напрямки та шляхи розвитку волі.
2. Становлення вольової регуляції у дітей шкільного та дошкільного віку.
3. Воля – благо чи самозречення?
4. Воля і мотивація. Зв'язок вольової регуляції поведінки з боротьбою мотивів, потребами та цілями людини.
5. Вольова регуляція емоцій, причини і наслідки: «за» і «проти».

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Воля-це:

- а) свідомо спрямованість особистості;
- б) активність людини, пов'язана з подоланням перешкод;
- в) психічна реактивність особистості;
- г) боротьба мотивів.

2. Ризик буває:

- а) надситуативний;
- б) ситуативний;
- в) підситуативний;
- г) виправданий;
- д) невиправданий.

3. Вольові дії - це:

- а) прийняття обґрунтованих рішень, попереднє обдумування плану їх виконання;
- б) імпульсивні дії, пов'язані з подоланням труднощів;
- в) цілеспрямовані дії, пов'язані з подоланням перешкод;
- г) свідомі, довільні дії.

4. Вольова поведінка характеризується:

- а) прийняттям рішення;
- б) подоланням перешкод на шляху досягнення мети;
- в) постановкою мети і прийняттям рішення;
- г) усуненням внутрішніх суперечностей.

5. Цілеспрямованість - це:

- а) здатність добиватися поставлених цілей
- б) свідоме підкорення своєї поведінки правилам;
- в) уміння особистості керуватись у своїх діях стійкими переконаннями;
- г) здатність людини підкорити свою поведінку стійким і суттєвим цілям.

6. Внутрішніми перешкодами є:

- а) погода;
- б) забобони;
- в) природні явища;
- г) протистояння людей.

7. Абулія-це:

- а) наполегливість;
- б) спонукання;
- в) порушення довільної регуляції;
- г) нерішучість

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.

4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

РОЗДІЛ V. ОСОБИСТІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ Й СПІЛКУВАННІ

Тема 15. Особистість

План

1. Дослідження особистості в психології. Поняття людина, індивід, особистість, індивідуальність.
2. Біологічне і соціальне в структурі особистості (теорії особистості).
3. Структура особистості. Спрямованість особистості.
4. Самосвідомість і Я-концепція особистості. Самооцінка. Рівень домагань особистості.
5. Періодизація розвитку особистості. Характеристика основних вікових періодів.
6. Основні чинники та рушійні сили розвитку особистості.

Запитання для самоконтролю

1. Якими є головні ознаки особистості?
2. Що є джерелом і рушійною силою особистості?
3. Які чинники зумовлюють психологічний розвиток особистості?
4. Чи можна прискорити психічний розвиток особистості?

5. У чому виявляється суспільна сутність особистості?
6. Поняття про індивід, особистість та індивідуальність як основні прояви людини.
7. Які є головні ознаки особистості?
8. Охарактеризуйте систему самоуправління особистості.
9. Що в особистості зумовлене її біологічною природою?
10. Проаналізуйте загальні закономірності психічного розвитку особистості.

Завдання та проблемні ситуації

1. Спробуйте узагальнити та зобразити концепцію Е. Еріксона за допомогою таблиці, включивши в неї 3 колонки: стадії розвитку, нормальна та аномальна лінії розвитку.

2. Поясніть психологічний сенс подолання людиною страху смерті наприкінці життя та проаналізуйте, чому це вдається не всім. З розглянутих концепцій розвитку особистості виберіть ту, яка на Ваш погляд, найбільш точно відображає цей процес. Обґрунтуйте свій вибір.

3. Поміж деяких батьків існує думка, що недоліки їхніх дітей, лінощі, неслухняність, упертість, інфантильність, небажання вчитися обумовлені спадковістю. Вкажіть, до якої теорії розвитку відносяться ці погляди. Проаналізуйте, чому така думка поширена серед деяких батьків. Як Ви можете пояснити появу таких недоліків?

4. Мати разом з дитиною, якій 2,5 роки, дивиться фільм-трилер. При цьому жінка переживає страх, напругу, тривогу та проявляє ці почуття зовні: скидається, скрикує, закриває очі тощо. Чи може така поведінка матері вплинути на психічний стан дитини? Викладіть і обґрунтуйте відповідь.

5. Приблизно на 3-му році життя дитина прагне діяти самостійно, часто поводить вперто, відмовляється виконувати вимоги дорослих. Укажіть, чим може пояснюватися така поведінка? Як вона характеризує процес розвитку особистості? Аргументуйте Вашу думку стосовно найкращої поведінки батьків в таких ситуаціях.

6. Маленьку Нату пригостили шоколадкою. Дівчинка дає маленький шматочок мамі. «Хороша доня, їж сама», — хвалить мама. Ната пригощає бабусю. Та робить вигляд, що відкусила і жує. «Яка щедра дівчинка!» Ната пригощає тата, але він теж відмовляється: «Я і так знаю, що ти у нас добра». Ната біжить до сестри-школярки підносить їй до рота невеликий шматок шоколадки. Він зникає за щоками сестри. Ната в сльози. Дорослі разом починають соромити старшу сестру. Ната перестає плакати і слухає розмову. Визначте, які негативні риси можуть сформуватися у Нати. Проаналізуйте поведінку дорослих по відношенню до Нати та її сестри (за Б. С. Волковим).

7. Дівчина, якій 17 років, переконливо заявляє: «Краще бути творцем в маленькій справі, ніж тільки безмовним виконавцем у великій». Про які особливості дівчини говорить дана точка зору. Поясніть, чи є ці особливості типовими для юнацького віку. Обґрунтуйте свою позицію.

8. Які риси, наведені нижче, є рисами особистості, а які – індивіда?

Лінь, велика збудливість, емоційність, сумлінність, вдумливість, охайність, реактивність, відповідальність, ригідність, брехливість.

9. В оповіданні Л. Пантелєєва «Чесне слово» йдеться про хлопчика, який брав участь у військовій грі старших дітей. Його поставили «вартовим», взявши слово, що він не залишить «пост». Хлопчик залишився «на варті», а діти пішли, забувши, напевно, про нього. Минуло багато часу, почало сутеніти, хлопчикові було страшно, на нього чекали батьки і, мабуть, хвилювалися. Проте, пообіцявши, він не міг самовільно залишити «пост» і пішов додому лише після того, як передав свої «обов'язки» перехожому – військовому. Як можна пояснити поведінку цього хлопчика? Що має стати вихідним пунктом такого пояснення?

10. На основі наведених фактів знайдіть головний мотив, через який Петрик пропускав уроки в школі.

А. Дорогою до школи Петрик часто заходив до аптеки за ліками, які йому призначив лікар-окуліст.

Б. До і після школи Петрик довго грав у футбол і не встигав вчасно виконати домашні завдання.

В. Дорогою до школи Петрик заходив до бібліотеки, засиджувався там.

Г. Петрик може тривалий час чекати саме той автобус, на якому їхав минулого разу до школи.

Творче індивідуальне завдання

1. Спостерігаючи за собою, я думаю, що дуже часто справжніми мотивами моєї поведінки є ... (на конкретних прикладах).

2. Я думаю, що підвищення моєї самооцінки пов'язане з ..., а зниження – з... (На конкретних прикладах).

3. Криза періоду ранньої юності в моєму житті супроводжувалася....

4. На формування моєї особистості вплинули такі чинники....

Тематика рефератів та доповідей

1. Мотиваційна сфера за З.Фрейдом та А. Маслоу.

2. Формування – «Я образу» в онтогенезі особистості.

3. Самооцінка та рівень домагань як виявив самоусвідомлення «Я».

4. Три основних історичних періоди у вивченні особистості: філософсько – літературний, клінічний, експериментальний. Їхні особливості і вплив на сучасний стан цієї галузі знань.

5. Психоаналіз З. Фрейда та його вплив на розвиток психології.
6. Якби я був(ла) психологом, я б розглядав (ла) особистість з погляду... .

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Спрямованість особистості формується під впливом:

- а) навчання;
- б) вправління;
- в) навчання й виховання;
- г) тренування.

2. Рушійною силою психічного розвитку особистості є:

- а) саморозвиток;
- б) навчання;
- в) виховання;
- г) суперечності.

3. Виберіть правильну відповідь:

- а) немовля - це людина і індивід;
- б) немовля - це індивід і індивідуальність;
- в) немовля — це особистість і людина;
- г) немовля - це індивідуальність і особистість.

4. Особистість - це:

- а) людська індивідуальність, якій притаманні особливі якості;
- б) індивід, який суттєво відрізняється від інших;
- в) психологічна характеристика людини, яка вступає в соціальні зв'язки, володіє мовленням;
- г) людина, яка здатна розуміти себе й інших, має значні й високі психологічні риси.

5. Наведені нижче особливості поведінки людини характеризують її або як індивіда, або як особистість. Виділіть ті з них, які характеризують її лише як особистість:

- а) старанність, правдивість, інтереси, чесність;
- б) сміливість, музичні здібності, реактивність, чудова дикція;
- в) чуйність, емоційна збудливість, висока сенсорна чутливість, інтерес до спорту;
- г) приємний голос, наполегливість, ідеали, красива хода.

6. Я-концепція - це:

- а) усвідомлення власного Я;
- б) усвідомлення своїх психічних властивостей і якостей;
- в) система самосприймання;
- г) уявлення про себе як неповторну особистість.

7. Рівень домагань - це:

- а) прагнення людини досягти поставленої мети;
- б) подолання перешкод для досягнення поставленої мети;
- в) індивідуальна здатність особистості;
- г) бажаний рівень самооцінки особистості.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989
2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психология: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 16. Психологічні основи діяльності людини

План

1. Поняття про діяльність.
2. Зміст і структура діяльності.
3. Способи діяльності, процес їх опанування. Умови формування вмінь і навичок.
4. Основні види діяльності.

Запитання для самоконтролю

1. Чим зумовлена активність біологічних індивідів?
2. Що характеризує поведінку тварин як специфічну форму активності?
3. Що характеризує діяльність як специфічну форму людської активності?
4. Якими є головні компоненти діяльності?
5. У чому полягає суть процесу екстеріоризації дії?
6. У чому полягає суть процесу інтеріоризації дії ?
7. Що є показником досконалості навички?
8. Якими є характерні ознаки гри як різновиду діяльності?
9. Якими є характерні ознаки навчання як різновиду діяльності?
10. Якими є характерні ознаки праці як різновиду діяльності?

Завдання та проблемні ситуації

1. Персонаж повісті М.В. Гоголя «Шинель» Акакій Акакійович Башмачкін вражає читача одноманітністю і примітивністю свого побуту. Він служив у департаменті чиновником для переписування документів, і нічого, крім переписування, його більше не цікавило. Навіть удома, похапцем поївши, Акакій Акакійович виймав баночку з чорнилами і брався переписувати документ, копію якого не встиг зробити на службі. Якщо ж такої потреби не було, то він переписував для себе, для власного задоволення. Укладаючись спати, він посміхався, згадуючи про завтрашній день, що обіцяв знову подарувати очікувану насолоду. Та сталося несподіване: нову шинелю, на яку спромігся Башмачкін, заощаджуючи на найнеобхіднішому, відбирає злодій. Життя втрачає сенс. Герой шукає шинелю, проте не знаходить її і помирає. Яка таємниця життя ховається за цим сюжетом? Як її можна пояснити?

2. Відомо, що при формуванні навички письма школяр спочатку пише кожную букву повільно, зосереджено і за окремими елементами. Через деякий час ту саму букву він пише швидко і з усіма елементами, не відриваючи ручки від паперу. При цьому він може думати про щось стороннє.

Поясніть з фізіологічного погляду збільшення з часом швидкості письма, появу легкості в написанні букви та міцного зв'язку між окремими її елементами.

3. Прочитайте два уривки. *Перший уривок* « Він (Ренуар) повсякчас говорив про руки. По них можна судити про нового знайомого: «Ти бачив цього молодика... поки він розкривав пачку сигарет? Безперечно, хам... А та жінка, яка поправляла пасмо волосся рухом вказівного пальця... безперечно приємна особа».

Другий уривок. «У пекарській справі конче необхідні вмілі руки. Основними знаряддями праці при ручних операціях є спеціальні лопата і ніж. Люлька з напівфабрикатами... наближається до пекаря. Він кладе лопату на

стіл, бере з люльки конвеєра деко із заготовками, спритним рухом вивертає його над лопатою, і всі заготовки опиняються на лопаті. Швидко й точно пекар підрізає ножем майбутні вироби, бере лопату за рукоятку і повертає до печі».

У якому уривку описані рухи? У якому - дії? Дайте якісну характеристику і рухів, і дій.

4. У наведених нижче прикладах визначте, що належить до руху, а що – до дії:

А) щоб зупинити машину, водій збавляє газ, відключає зчеплення і натискає на гальма;

Б) щоб зменшити швидкість, водій так само зменшує газ і натискає на педаль зчеплення;

5. В яких прикладах ідеться про вміння, навички, звички:

А) недосвідчений кранівник послідовно переміщує вантаж, працюючи по черзі кожним важелем. Вантаж рухається ніби стрибками і по ламаній лінії, зупиняючись і змінюючи напрямок руху;

Б) людина, що опанувала грамоту, швидко, не втрачаючи часу на визначення типу речення, безпомилково ставить розділові знаки;

В) переходячи дорогу із світлофором, людина кидає погляд на нього навіть тоді, коли рух транспорту відсутній.

6. Який зв'язок психіки та діяльності виявляється в описаній нижче ситуації?

Вивчення людей похилого віку та довгожителів показує, що активний зв'язок з навколишнім життям, посильна праця сприяють збереженню життєвого тону особистості в процесі багатьох років. Якщо людина з тих чи інших причин припиняє професійну і громадську діяльність, звільняється від будь – яких обов'язків і виконання пов'язаних із цим функцій, то це призводить до занепаду сил, прискорює старіння і спричинює глибинні зміни в структурі особистості.

Тематика рефератів та доповідей

1. Дослідження причин успіху та невдач у процесі менеджерської діяльності.
2. Мораль та освітянська діяльність. Етичні вимоги до викладача та їх обґрунтування.
3. У чому виявляються і чим характеризуються втома та перевтома? Як їм можна запобігти або зменшити їх?
4. Мотивація досягнення успіхів і уникнення невдач.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Діяльність-це:

- а) людська активність;
- б) усвідомлена, цілеспрямована активність людини;
- в) фізична активність людини;
- г) психічна активність людини.

2. Навичка-це:

- а) дія, виконання якої стало потребою;
- б) автоматизована дія;
- в) дія, невиконання якої викликає в людини відчуття дискомфорту;
- г) застосування знань у практичній діяльності.

3. Елементом структури діяльності є:

- а) поведінка;
- б) активність;
- в) дія;
- г) мета.

4. Інтеріоризація - це:

- а) перехід від сприймання об'єктів до їхнього розуміння;
- б) осмислення й вербалізація дії;
- в) перехід від внутрішньої дії до зовнішньої;
- г) перехід від зовнішньої дії до внутрішньої.

5. Провідна діяльність — це:

- а) практична діяльність;
- б) фізична й розумова діяльність;
- в) специфічна для кожного віку діяльність людини;
- г) визначає найбільші успіхи в розвитку пізнавальних процесів дитини.

6. Гра - це:-

- а) відтворення дій дорослих і стосунків між ними;
- б) вид дитячої активності;
- в) застосування знань у практичній діяльності;
- г) раціональне використання вільного часу дитиною.

7. Інтерференція - це:

- а) негативний вплив старих навичок на засвоєння нових;
- б) здійснення звичної дії;
- в) багаторазове повторення дії;
- г) позитивний вплив раніше засвоєної навички на опанування нової дії.

Література

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. - К., 1989

2. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
3. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
5. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
7. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, випр. - К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
8. Немов Р.С. Психологія: -М., 2000.-Кн.1.
9. Палеха Ю.Л., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. - метод, посібник. - 2-е видання, доп. - К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
10. Психологія и педагогіка / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
11. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
12. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. -К.: Міленіум, 2005.-520с.
13. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки : Посібник. – К.: Академвидав, 2003 – 504с.
14. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Тема 17. Спілкування

План

1. Психологічна характеристика спілкування. Діяльність і спілкування. Функції та структура спілкування.
2. Комунікативний, інтерактивний та перцептивний аспекти спілкування.
3. Різновиди спілкування.
4. Засоби спілкування: вербальна комунікація (усне та писемне мовлення), невербальна комунікація.
5. Рівні спілкування (конвенціональний, примітивний, маніпулятивний, стандартизований, ігровий, діловий).
6. Бар'єри на шляху до ефективного спілкування та їх подолання. Умови успішного ділового спілкування.

Запитання до самоконтролю

1. Чи можна використовувати внутрішнє мовлення для спілкування з іншими людьми? Поясніть свою думку.

2. Як пов'язані між собою діяльність і спілкування?
3. Які ви знаєте механізми сприймання і розуміння людини людиною?
4. Поясніть, яку роль відіграють паузи у мовленнєвому спілкуванні.
5. Чому люди з різних культур відчують труднощі у виборі засобів невербального спілкування?
6. Чому люди при зустрічі потискують один одному руки?
7. У чому виявляється культура невербального спілкування?
8. Чим зумовлена потреба в спілкуванні між людьми?
9. У чому полягає суть інтерактивного боку спілкування?
10. Як перемогти страх перед публічним виступом?
11. Охарактеризуйте зони й дистанції в міжособистісному спілкуванні.
12. У чому полягають бар'єри взаєморозуміння?
13. Що можна дізнатися про людину у процесі спілкування, використовуючи візуальну психодіагностику?
14. Яку роль відіграє спілкування в житті людини?

Завдання та проблемні ситуації

1. Про що може свідчити експеримент, проведений С. Левіном зі щуренятами? Двом групам щуренят було забезпечено однакові умови. Єдина відмінність полягала в тому, що перші вирости більшими, міцними, активнішими, ніж ті, які були позбавлені емоційного комфорту.

2. Спілкуючись між собою, співрозмовники іноді не можуть дійти спільної думки щодо предмета спілкування. Визначіть імовірні причини, які можуть ускладнювати взаєморозуміння.

3. Обґрунтуйте, чи може людина існувати без спілкування? Доведіть, проаналізуйте, якщо спілкування є одним із основних чинників розвитку людини, то чому тоді ченці віддають перевагу самотійності?

4. Проаналізуйте з власного досвіду, що таке психологічна сумісність-несумісність? Яке значення їх у процесі спілкування?

5. Учениця, яка сидить за однією із перших парт, зустрічає вчительку захопленим поглядом і не зводить очей з її нової сукні. З вуст дівчинки готовий зірватися вигук: «Яка чудова сукня! Як вона вам личить!» Дівчинка «ловить» погляд учительки й не вгамовується допоки не прочитає в ньому вдячності. Про який рівень спілкування йдеться в наведеному прикладі?

6. Якось на одному із семінарів студентка виступала з доповіддю. Слід наголосити, що слухачами її були теж студенти, але не психологи. Доповідь була цікавою й професійною. Викладач слухав її із задоволенням. Проте в якийсь момент із подивом помітив шум і неухважність аудиторії. У чому ж справа, адже аудиторія на початку була дуже зацікавлена темою доповіді? Тепер уже він прислухався до викладу доповіді ніби з боку, не заглиблюючись у її зміст, але звертаючи увагу на форму. Доповідь рясніла психологічними

термінами, багато фраз були схожі на цитати з наукової доповіді на академічній конференції. Якої помилки припустилася студентка?

7. Ніна Сергіївна, завуч школи, йдучи коридором, помітила на підлозі бруд, папірці і зневажливим тоном покликала до себе чергового хлопчика:

- Чому навколо бруд, а ти стоїш руки в боки? Зараз же прибери. Хлопчик відповів: - А чому я? Я ж не смітив?

- Ще чого, не я ж буду прибирати.

Ніна Сергіївна почала кричати, сварити його, що він не підтримує порядок у школі, і таки примусила його підібрати й винести сміття.

У чому полягає комунікативна помилка педагога?

Теми доповідей та рефератів

1. Підготовка до публічного виступу, його початок та закінчення.
2. Суперечка як вид спілкування.
3. Підготовка до переговорів та їх етапи.
4. Сприймання та розуміння людьми один одного.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Спілкування-це:

- а) розмова двох або більше людей;
- б) обмін між людьми інформацією будь-якого характеру;
- в) усвідомлена психічна діяльність;
- г) процес розвитку контактів між людьми, спричинений потребами спільної діяльності.

2. Яку категорію характеризує визначення «Причини пояснення вчинків партнера шляхом «приписування» йому почуттів, намірів і мотивів поведінки»?

- а) Атракція.
- б) Афіліація.
- в) Стереотипізація.
- г) Рефлексія.
- д) Каузальна атрибуція.

3. Конвенціональний рівень - це:

- а) спілкування, яке ґрунтується на певних стандартах;
- б) спілкування, яке будується на рівноправних стосунках;
- в) спілкування, засноване на інтересі до особистості співрозмовника;
- г) спілкування, у межах якого партнер викликає інтерес як учасник колективної діяльності.

4. Спілкування як обмін інформацією - це:

- а) діяльність;
- б) комунікація;
- в) інтеракція;
- г) перцепція.

5. Перцептивна сторона спілкування - це:

- а) наслідування;
- б) фасилітація;
- в) комунікація;
- г) атракція.

6. Інтерактивна сторона спілкування - це:

- а) сприймання людини людиною;
- б) розуміння людини людиною;
- в) взаємодія людей у процесі спілкування;
- г) обмін інформацією між людьми під час спілкування.

7. Способи взаємодії - це:

- а) інгібіція;
- б) комунікація;
- в) переконання;
- г) емпатія.

Література

1. Бодалев А.А. Личность и общение. - М., 1983.
2. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения. -М., 1987.
3. Добрович А.Б. Общение: наука и искусство. - М., 1980.
4. Загальна психологія: Навч. посібник / Скрипченко О., Долинська Л., Огороднійчук З. та ін. - К., 2002.
5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. -М., 1987.
6. Карандашев В.Н. Основы психологии общения. - Челябинск, 1990.
7. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. - М., 1979.
8. Максименко С.Д. Загальна психологія. - К., 2004.
9. Немов Р.С. Психология: В 3 кн. - М., 1995. - Кн. 1.
10. Поліщук В.М. Соціальна психологія: Навчальний посібник. - Суми, 2006.
11. Психология для студентов вузов / Под. ред. Е.Н. Рогова. -М., 2005.
12. Реан А., Бордовская Н., Розум С. Психология и педагогика. - СПб., 2003.
13. Самоукина Н.В. Игры, в которые играют... — Дубна, 1996.
14. Семиченко В.А. Психология общения. - К., 1997.

Тема 18. Психологія соціальних спільнот

План

1. Поняття про групи.
2. Рівні соціально – психологічного розвитку групи.
3. Розвиток групи в колектив. Основи згуртованості колективу.
4. Міжособистісні відносини в групах.
5. Лідерство в групах (колективах). Теорії лідерства. Лідерство і керівництво.

Запитання для самоконтролю

1. За якими ознаками виділяються групи?
2. Яка група може виступати для особистості як референтна?
3. Якими є істотні ознаки колективу?
4. Якими ознаками характеризуються групи різної організації?
5. У чому полягає істотна відмінність між офіційним та неофіційним лідером групи?
6. Чим визначається статус особистості в колективі?
7. У чому полягає суть методу соціометрії і в чому обмеженість його у варіанті, запропонованому Дж.Морено?

Завдання та проблемні ситуації

1. Поясніть, чому не можна описати психологічний портрет лідера, характеризуючи властивості його темпераменту, характеру, здібностей.

2. Яке явище групової психології виявилось у студентів Р. і Л. у наведеному нижче прикладі? За якими ознаками можна це встановити?

На факультетських зборах обговорюється питання про організацію будівельних загонів на літній семестр. Студенти одностайно схвалюють цю пропозицію. Студенти Р. і Л. з 631-ї групи так само висловлюються за неї. Потім питання обговорюється в 631-й групі, щоб виділити найбільш підготовлених студентів для роботи в будівельних загонах. Студент Р. висловлюється проти поїздки, а студент Л. активно підтримує й обґрунтовує рішення факультетських зборів про організацію літнього трудового семестру.

3. Яку соціальну групу характеризує кожний приклад? За якими ознаками це встановлюється?

А. Коли кілька пасажирів, які досі не знали один одного, зустрілися в купе поїзда, почалося звичайне дорожнє життя... Знайшлась людина, яка взяла на себе функції лідера. Молодий чоловік став ініціатором якоїсь розваги. Інший пасажир взяв на себе роль оповідача цікавих пригод, третій - став об'єктом осуду четвертого, а цього четвертого всі мовчки засуджували за галасливість.

Б. Галина Костянтинівна ображається на дочку за те, що не вона, а її подруги Надійка й Оксанка, є для неї авторитетом. Маму дивує, що Оленка

товаришує з багатьма однокласницями, любить і дуже поважає Надійку і Оксанку.

В. Восьмикласниця читає ті книжки, які їй пропонують її улюблені подружки. Коли мама запрошує доньку подивитись якийсь кінофільм, то чує в відповідь: «Не хочу. Надя говорить, що він зовсім нецікавий».

Г. У сьомому класі Оленка мріяла стати лікарем, але тепер заявляє, що хоче працювати вчителем, як її подруги.

4. Якими психологічними причинами пояснюється описана ситуація? Як називається це явище групової психології?

Екіпаж транспортного літака складався з чотирьох осіб (двох пілотів (один з них був командиром) штурмана й радиста). Під час виконання найвідповідальніших і найважчих операцій часто виникала неузгодженість дій штурмана та командира корабля. На цьому ґрунті виникали передумови для льотних пригод (неточний вихід літака на траєкторію посадки, помилки під час викидання парашутів тощо). Професіональна діяльність екіпажу відбувалася в підвищеному емоційному напруженні, а між командиром і штурманом виникали конфлікти, які спричинили особисту неприязнь. Унаслідок цього в штурмана розвинулась неврастенія, і його на деякий час відсторонили від льотної роботи, а в командира екіпажу було виявлено виразку дванадцятипалої кишки. Після лікування, потрапивши до складу інших екіпажів, обидва успішно продовжували льотну діяльність.

Тематика рефератів та доповідей

1. Обґрунтуйте тезу «Де згода, там перемога».
2. Аналіз впливу стилю керівництва на діяльність колективу.

Творче індивідуальне завдання

1. Дайте п'ять відповідей на запитання «Що я роблю як лідер?»
2. Дайте п'ять відповідей на запитання «Чого я очікую від лідера?»
3. Порівняйте свої дії із своїми очікуваннями. В чому їх схожість та відмінності?

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Колектив-це:

- а) група людей, об'єднана спільними інтересами;
- б) група людей, об'єднана спільною діяльністю, підпорядкованою цілям суспільства;
- в) група, норми та цінності якої є взірцем для особистості;
- г) група людей, об'єднана спільною метою.

2. Референтна група - це;

- а) певна кількість людей, які об'єднані однаковими інтересами;

- б) сукупність людей, які взаємодіють одне з одним;
- в) група, норми і правила якої є для особистості зразком;
- г) добровільне об'єднання людей на основі схожості інтересів.

3. Статус-це:

- а) реалізована поведінка, очікувана від індивіда;
- б) становище індивіда або групи щодо інших індивідів або груп;
- в) міра визнання групою заслуг особистості;
- г) система вимог до особистості.

4. Конформізм - це:

- а) зіткнення протилежних інтересів;
- б) груповий тиск;
- в) протиставлення себе іншим членам групи;
- г) пристосування до вимог групи, авторитету.

5. Дифузна група - це:

- а) добровільне тимчасове об'єднання людей на основі схожості інтересів;
- б) взаємини, які опосередковуються тільки особистісна значущими цілями;
- в) об'єднана тільки внутрішніми цілями;
- г) стійка в часі організаційна група взаємодіючих людей.

6. Найвищий рівень співробітництва в групі (за Л.І. Уманським та ін.):

- а) номінальна група;
- б) кооперація;
- в) корпорація;
- г) асоціація.

7. Психологічний клімат групи - це:

- а) психологічна сумісність;
- б) синхронність розумових реакцій;
- в) змінний настрій колективу;
- г) переважаючий і відносно стійкий настрій колективу.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология.-М., 1996.
2. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе.-М., 1989.
3. Загальна психологія: Навчальний посібник / Скрипченко О., Долинська Л., Огороднійчук З. та ін.-К., 2002.
4. Збірник завдань з загальної психології / ред. В.С.Мерліна.-К., 1997.
5. Казарновська Г.Б. Долинна О.П. Загальна. Вікова і педагогічна психологія. Збірник завдань.-К., 1990.
6. Коломинский Я.Л. человек среди людей.- Минск, 1987.
7. Максименко С.Д. Загальна психологія.- К., 2004.

8. Мясоїд , П. А. Загальна психологія.- К., 2006.
9. Немов Р.С. Психологія: В 3 кн.- М., 1995.- Кн.1.
10. Обозов Н.Н, Межличностные отношения.- Л., 1976.
11. Общая психология / Под ред. А.В. Петровского.- М., 1996.
12. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив.- М., 1982.
13. Поліщук В. М. Соціальна психологія.- Суми, 2006.
14. Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика.- СПб.:Питер, 2003.
15. Фридман Л.М. и др. Изучение личности учащегося и ученических коллективов.- М., 1988.

Тема 19. Основи конфліктології

План

1. Психологічна сутність конфлікту, його структура. Розвиток і динаміка конфлікту.
2. Види конфліктів.
3. Причини виникнення конфліктних ситуацій і конфліктів.
4. Стратегія поведінки в конфліктній ситуації.
5. Засоби попередження і урегулювання конфліктів.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке конфлікт?
2. Які бувають типи конфліктів?
3. Які основні причини виникнення конфліктів в організаціях?
4. Які функції конфліктів?
5. Які існують способи поведінки в конфліктній ситуації?
6. Які основні стадії розвитку конфлікту?
7. Чи може конфлікт одного типу трансформуватися в конфлікт іншого типу?
8. Які форми розв'язання конфліктів існують?
9. Чи завжди конфлікт відіграє лише негативну роль?

Завдання та проблемні ситуації

1. Аргументуйте свою думку відносно вислову Цицерона «Кожній людині властиво помилятися, але нікому окрім дурня не притаманно уперто відстоювати помилку».

2. Проаналізуйте конфліктну ситуацію, яку Ви спостерігали в студентській групі чи в процесі виробничої практики. Запропонуйте шляхи її вирішення.

3. Проаналізуйте основні джерела групових конфліктів.

4. Прокоментуйте рекомендації Д Огілві: «Якщо ви граєте жорстко, ви помрете від виразки. Якщо ви граєте з безтурботною радістю, ви переживаєте

такі невдачі, не втративши сну. Грайте, щоб виграти, але насолоджуйтеся самою грою».(Огілви Д. Откровения рекламного агента. – М.: Финстатинформ, 1994. – С.26.)

Творче індивідуальне завдання

1. Відомі приказки, які характеризують кожний тип поведінки у конфліктній ситуації.

«ВТЕЧА» - «Не буди лиха, доки воно тихе».

«ПОСТУПЛИВІСТЬ» - «Дурень не поступиться».

«БОРОТЬБА» - «Якщо ворог не здається, його винищують».

«КОМПРОМІС» - «Краще синиця в руках, ніж журавель у небі».

«КОЛАБОРАЦІЯ» (Співробітництво) - «Одна голова добре, а дві краще».

Доберіть приклади приказок, прислів'їв та притч для кожного типу поведінки.

2. Яка стратегія управління конфліктами для вас є оптимальною? Чи завжди це буде приводити до його вирішення? Чому?

Тематика рефератів та доповідей

1. Умови та причини виникнення конфліктів.

Тести для самоперевірки

ІНСТРУКЦІЯ. Виберіть правильні відповіді з п'яти можливих варіантів.

1. Який метод розв'язання конфлікту дає змогу частково задовольнити потреби кожної сторони?

а) Конструктивний.

б) Деструктивний.

в) Механічний.

г) Компроміс.

2. Яким ознакам відповідає конфлікт між начальником відділу та економістом з приводу різних поглядів на сучасну естраду?

а) «Горизонтальний», діловий, загальний.

б) «Вертикальний», особистий.

в) «Вертикальний», деструктивний, загальний.

г) «Горизонтальний», локальний, конструктивний.

3. Яким ознакам відповідає конфлікт між керівником комерційного відділу та головним бухгалтером цього відділу з приводу черговості залучення товарознавців до складу інвентаризаційних комісій?

а) «Горизонтальний», діловий.

б) «Вертикальний», діловий.

в) «Горизонтальний», на особистій основі, локальний.

г) «Горизонтальний», на діловій основі, загальний.

4. В психології розрізняють такі види конфліктів:

- а) внутрішньоособистісні;
- б) міжособистісні;
- в) міжгрупові;
- г) фізичні;
- д) соціальні.

5. Які наслідки зумовлюють функціональні конфлікти?

- а) Підвищення ефективності діяльності організації.
- б) Ослаблення співробітництва між працівниками.
- в) Появу додаткових ідей та нових альтернатив.
- г) Збільшення ворожості між суб'єктами конфлікту.
- д) Поліпшення морального клімату у колективі.

6. Який стиль поведінки у конфліктній ситуації дозволяє повністю задовольнити інтереси обох сторін:

- а) компроміс;
- б) уникнення;
- в) змагання;
- г) пристосування;
- д) співробітництво.

7. Конфлікт, який викликаний об'єктивними протиріччями і їх вирішення веде до закріплення нової ідеї, прогресивних змін, називається:

- а) деструктивним;
- б) демократичним;
- в) конструктивним;
- г) діловим;
- д) відкритим.

Література

1. Бородкин Ф.М., Коряк Н.М. Внимание: Конфликт – 2-е изд., перераб. И доп. – Новосибирск: Наука, 1989.
2. Гришина Н.В. Я и другие: общение в трудовом коллективе. – Л.: Лениздат, 1990.
3. Донченко Е. А., Титаренко Т. М. Личность: конфликт, гармония. – Л.: Политиздат Украины, 1987.
4. Зигерт В., Ланг Л. Руководитель без конфликтов / Сокр. Пер. С нем.-М.: Экономика, 1990.
5. Карамушка Л.М. Управлінські конфлікти: Словник – довідник термінів з конфліктології. – Київ; Чернівці; ЧДУ.1995. – С.285-287.
6. Корнелиус Х.,Фейр Ш. Выиграть может каждый: Как разрешать конфликты – М.: Стрингер, 1992.

7. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
8. Рыбакова М.М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе. – М.: Просвещение, 1991.
9. Скотт Дж. Г. Конфликты, пути их преодоления. – К.: Внешторгиздат, 1991.
10. Управление конфликтами , изменениями и стрессами / М.Х. Мескон, М. Альберд, Ф.Хедоури. Основы менеджмента / Пер.с.англ. – М.: Дело, 1992.
11. Фишер Р., Юри У. Путь к согласию или Переговоры без поражения / Пер. с англ. – М. Наука, 1992.

Ключ до тестового контролю

- Тема №1. 1 – в; 2 – г; 3 – б; 4 – в; 5 – б; 6 – а,б,в,г,д; 7 – а,в,г.
Тема №2. 1 – г; 2 – а; 3 – а, б, в, г, д; 4 – б; 5 – г; 6 – б; 7 – а.
Тема №3. 1 – г; 2 – в; 3 – г; 4 – б; 5 – в; 6 – г; 7 – б; 8 – г; 9 – г.
Тема №4. 1 – а; 2 – в; 3 – в; 4 – а; 5 – б; 6 – в; 7 – г.
Тема №5. 1 – в; 2 – г; 3 – в; 4 – б; 5 – а; 6 – а; 7 – а.
Тема №6. 1 – б; 2 – в; 3 – в; 4 – г; 5 – г; 6 – б; 7 – а.
Тема №7. 1 – г; 2 – в; 3 – а; 4 – в; 5 – а; 6 – г; 7 – б.
Тема №8. 1 – г; 2 – а; 3 – б; 4 – в; 5 – б; 6 – а; 7 – в.
Тема №9. 1 – в; 2 – а; 3 – г; 4 – б; 5 – б; 6 – а; 7 – г.
Тема №10. 1 – а; 2 – в; 3 – г; 4 – б; 5 – б; 6 – а; 7 – б.
Тема №11. 1 – а; 2 – в; 3 – г; 4 – в; 5 – б; 6 – б; 7 – а.
Тема №12. 1 – в; 2 – в; 3 – г; 4 – б; 5 – б; 6 – а; 7 – г.
Тема №13. 1 – г; 2 – б, в, г, д; 3 – б; 4 – в; 5 – в; 6 – г; 7 – а.
Тема №14. 1 – б; 2 – а, б, г, д; 3 – в; 4 – б; 5 – г; 6 – б; 7 – г.
Тема №15. 1 – в; 2 – г; 3 – б; 4 – в; 5 – а; 6 – в; 7 – г.
Тема №16. 1 – б; 2 – б; 3 – г; 4 – в; 5 – г; 6 – а; 7 – а.
Тема №17. 1 – г; 2 – а; 3 – а; 4 – б; 5 – г; 6 – в; 7 – в.
Тема №18. 1 – б; 2 – в; 3 – б; 4 – г; 5 – а; 6 – б; 7 – г.

Рекомендовані джерела інформації

1. Бандурка О. Основи психології і педагогіки. – Харків: Нац.ун-т внутр. справ, 2003.-336 с.
2. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь – справочник по психологической диагностике. – К., 1989
3. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник.- К., 2007.
4. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2009.-239 с.
5. Гоцуляк В.П. Основи психології та педагогіки. – К.: НАУ, 2001.-164с.
6. Загальна психологія: Підручник для студентів вищ. навч. закладів / С.Д.Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко / За заг.ред.акад. С.Д. Максименка.- К.: Форум, 2000.-543 с.
7. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук. метод. посіб. - К.: МАУП, 2000. - 312 с. Вища школа, 2006. – 487 с.: іл.
8. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003.-240 с
9. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навч. посіб.-К.: «ЕксОб», 2001.
10. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004.- 272 с.
11. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – Вид. 3-тє, шк. .. – К.: Вища шк., 2004. – 487 с.
12. Немов Р.С. Психология. В 3 кн. – 4-е зд. –М.:ВЛАДОС, 2001

13. Основи психології: Підручник // За ред. О. В. Киричука, В.А. Роменця. - К.: Либідь, 2002. - 560 с.
14. Общая психология / Под ред. С.Д.Максименко. – М.: «Рефл-бук», «Ваклер», 1999.
15. Палеха ЮЛ., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навч. – метод. посібник. – 2-е видання, доп. – К.: Вид-во.Європ. ун-ту, 2001.
16. Петровський А.В., Ярошевський М.Г. Психология: Учебник для студентов высш. учеб. заведений. – 3-е изд., стереотип.-М.:Академия, 2002.-512 с.
17. Психология: Підручник // За ред. Ю.Л. Трофимова. – К.: Либідь, 2003. – 558с.
18. Психология и педагогика / Под ред. Радугина А.А., М.: Центр, 1997.
19. Психология: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Брусенко-Кузнецов, В.Л.Зливков та ін.; За наук. ред. О.В. Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. -352 с.
20. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 504 с.
21. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психология та педагогіка. – К.: Міленіум, 2005. – 520 с.
22. Туркот Т.І., Виноградова Т.І. Психология трудових відносин. Навчальний посібник. – 2-е вид. доп. – Херсон: «Айлант»,2007. – 368с.
23. Шапарь В.Б. Словарь практического психолога. – М.: Форсинг, 2004.–734 с.
24. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч. – метод. посібник. - К.: Вища школа. -2002.

Джерела для поглибленого вивчення дисципліни

1. Андриенко Е. В. Социальная психология. - М.: Издательский центр "Академия", 2000. - 264 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. - К.: Либідь, 2003. - 342 с.
3. Коломенский Н. Л. Психология менеджменту в освіті. -К.: МАУП, 2000. - 286с
4. Крайников Є. В. Психология розвитку. - К.: Арістей, 2004. -260
5. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці. - К. КНЕУ, 2000. - 232с.
6. Ложкин Г. В. Практическая психология конфликта. - К., МАУП, 2000. – 256 с.
7. Лозниця В.С. Психология менеджменту.-К.:Еке Об, 2000. – 564с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Психология управління. - К.: Ака-демвидав, 2003. - 568с.
9. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психология. - К.: Академ-видав, 2003. – 448 с.
10. Психология діяльності та навчальний менеджмент / За ред. В.А. Козакова. - К.:КНЕУ, 2003.-829 с.
11. Психология праці та професійної підготовки особистості. -Хмельницький: ТУП, 2001.-330 с.
12. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології: Навч.-метод. Посібник.-К.: Ніка-Центр, 2003.-204 с.

13. Романець В. А. Психологія творчості. - К.: Либідь, 2001. -288.
14. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. – СПб.: Питер, 2002. – 387с.
15. Цуканов Б.И. Время в психике человека: Монография.-Одесса: Астропринт, 2000.-220 с.